

Narodopisno blago iz Dobrépoljske doline.

Anton Mrkun — Dobrépolje.

Ako sedeš v Ljubljani na kočevarja, se v dobri uri pripelješ v Dobrépolje, ki se nahaja nekako v sredini med Ljubljano in Kočevjem. Dobrépoljska dolina je nadaljevanje Lužarske in Raške doline. Od Kompolj dalje se imenuje Struška dolina. Nekoč je bila ta dolina zalita z vodo in je bilo tu jezero, dokler niso vode našle svojega odtoka pod zemljo.

Dobrépoljska dolina se razprostira v daljavo 12 km, na najširšem kraju je široka 3 km. Podobna je veliki kadunji, ki jo od vseh strani oklepajo kraški hribi. Le pri Ponikvah se pride iz nje po ozki soteski, proti Strugam znaša odprtina okrog 2 km. Edina voda je Rašica, ki se že v začetku doline pri Ponikvah zgubi v velikem požiralniku. Vode na laški in ortneški strani se zgube v zemljo in se prikažejo na dobrépoljski strani v raznih jamah, a takoj ponicaajo v zemljo. Najimnitnejša je Podpeška jama, iz katere je po cevi napeljana voda na korito ob vhodu za ljudi in za živino. V tej jami ima tudi zoološki institut ljubljanske univerze svoj laboratorij za študij specialne jamske favne. V teh jamah se nahaja človeška ribica kakor v Postojnski jami.

Ob povodnjih bruhajo te jame velike množine vode. To se je videlo zlasti leta 1933 v jeseni ob veliki povodnji. Inž. Pick je 7. oktobra 1912 barval Tržiščico, ki teče od Ortneka proti Žlebiču. Ob 4. uri in 19 minut je začel požiralnik Tentera požirati barvano Tržiščico in ob 9. uri zvečer istega dne je pritekla barvana voda v Kompoljski jami na dan. Vode od laške strani teko pod zemljo do dobrépoljske doline in tu dalje do kopanjske doline, kjer pridere na dan Šica, ali pa teko direktno v Krko.

Dobrépoljska dolina je 444 m nad morjem in šteje 3400 ljudi. Vasi so sledeče: Ponikve, Predstruge, Vodice, Cesta, Zdenska vas, Mala Ilova gora, Hočevje, Mala vas, Zagorica, Podgorica, Videm, Podpeč, Bruhanja vas, Podgora in Kompolje. Prej so bile tri politične občine: Videm, Podgora in Kompolje, od novembra 1933

dalje so vse tri občine združene v eno občino, ki se imenuje Videm.

Dobrépolje so do leta 1260 spadale pod šentviško župnijo na Dolenjskem. Svetni gospodarji dobrépoljske doline so bili v 13. stoletju ortenburški grofje. Ti so l. 1260 ustanovili župnijo sv. Križa v Dobrépoljah, in sicer sta bila to Henrik III. in Friderik II., grofa ortenburška. Tedaj je bila dobrépoljska župnija zelo obširna. Obsegala je poleg dobrépoljske župnije še sedanje župnije: Struge, Velike Lašče in Sv. Gregor.

Ortenburški grofje so sezidali na strmem hribu nad sedanjo postajo Čušperk močan grad, ki se zdaj imenuje Stari grad in je deloma v razvalinah deloma pa še stoji. Kamenje je lepo rezano. Mavta se drži zidu, kakor da bi bila cinasta. 1000 let že stoji to zidovje in nad 400 let že brez strehe in vendar še ni razpadlo. Iz tega gradu so nekdanj čušperški gospodje vladali Dobrépoljcem. Sodišče se je nahajalo na Vidmu, kjer je sedaj Ambroževa hiša št. 32. Čušperški gospodje so izvrševali tudi »krvavo rihto«. Zločince in upornike so obešali na Gavženhribu poleg kolodvora.

Valvazor omenja tudi grad v Podpeči, kjer so bivali dobrépoljski gospodje. Toda že ob Valvazorjevem času je bil ta grad v razvalinah. Temelji zidov se še danes poznajo.

V nekdanji dobrépoljski župniji so imeli nekdanj stiški menihi obširna posestva. Trebili so gozdove, kultivirali zemljo, naseljevali kmete in jih učili kmetijstva.

Turki so večkrat obiskali te kraje, jih pustošili in razdjali. V dobrépoljski okolici je bilo več taborov. Ljudje so se skrivali tudi v podzemeljske jame. Pripovedujejo, da so se domačini utaborili v Podpeški jami, ki so jo ob vходу utrdili. Turki so jo napadali. A domači branilci so vrgli med Turke več panjev razjarjenih čebel, ki so Turke jako opikale. Turki so se umaknili, češ: »Kranjci pa imajo res hude muhe.«

Kmetski upori proti graščakom so se dogajali po kočevskem okraju v 14. in 15. stoletju. Uporni dobrépoljski kmetje so leta 1515 napadli čušperški grad in ga razdjali.

Tudi luteranci so v 15. stoletju rogovilili po lepi dobrépoljski okolici, saj je bil Primož Trubar rojen v bližini na Rašici. Na čušperškem gradu so bili goreči pristaši luteranstva. Dobrépoljski župnik Luka Vrbec je celo prestopil k luteranski veri, pa se je pozneje skesano povrnil v katoliško Cerkev.

Valvazor pripoveduje, da so se Dobrepoljci ob njegovem času pečali s prodajo soli. Na konjih so jo raznašali po Kranjskem.

Anton Mrkun

Dandanes vsega tega ni. Ljudje se pečajo s poljedelstvom, živinorejo, zlasti pa z gozdarstvom, le nekaj malega se pečajo z izdelovanjem zobotrebcev. Poleti in v jeseni jako pridno na-

birajo gozdne sadeže: jagode, borovnice, gobe, ižice itd. Pred nekaj leti so se največ preživljali z gozdarstvom. Z dobrépoljske postaje so skoro dnevno celi vlaki odvažali drva proti Ljubljani in dalje proti laški meji. V zadnjih letih se je ta trgovina zelo poslabšala.

Ker je skoro vsa dolina brez tekoče vode, zato so tudi požari po večini strašni, navadno pogori kar cela vas. Leta 1877 je v Kompoljah pogorelo 58 hiš, l. 1902 je Zdenska vas pogorela. Zgorela sta tudi dva človeka. L. 1904 je zgorela vas Podpeč s cerkvijo sv. Martina vred; l. 1917 je požar uničil Podgorico, več let prej vas Zagorico. Vodovod grade že nad 30 let, pa ga še niso začeli delati. Voda je ena prvih potreb za Dobrépoljsko dolino.

Ljudstvo je dobro, pošteno in verno. Stari ljudje pripovedujejo, da sedaj mnogo boljše živijo kakor pa nekđaj in tudi boljše se oblačijo. Ljudje so bolj podjetni in si znajo več pridobiti. Prej ni bilo nobenega zaslužka kakor ob košnji in ob mlačvi kake 14 dni. Veliko ljudi si je pomagalo z Ameriko. Ljudje sedaj dvakrat toliko pridelajo kakar pred 50 leti. Moški so nekđaj pozimi samo živino krmili, ženske so pa predle. Brali niso nič, zato so pa tem rajši pripovedovali posebno na večernih vasovanjih razne dogodke, resnične in izmišljene, pripovedke o coprnicah, o divjem možu itd. Starejši so otrokom pripovedovali »storije« o škrtih, o vilah, o rojenicah, o mori, o coprnicah itd. Tudi so radi peli razne narodne pesmi, svete in svetne.

Novi rod vsega tega več ne pozna. V vile, rojenice, coprnice, divjega moža ne veruje in sploh o njih nič ne ve. Stare narodne pesmi se več ne pojo, otroci si pripovedk več ne pripovedujejo. Tako narodopisno blago polagoma izgineva.

Zato je prav, da se reši pozabnosti, kar se rešiti da. Nekatere narodopisne drobtinice sem tu zbral iz naše doline. Največ mi jih je povedal Ivan Dren, posestnik iz Ponikev št. 3, dalje pokojni Janez Miklič iz Zagorice št. 5, Ana Kralj iz Zagorice št. 41, Frančiška Štrubelj iz Zdenske vasi št. 20 in drugi.

I. SEGE IN NAVADE.

1. Advent.

Advent je našemu ljudstvu svet čas, zato hodijo kaj radi zjutraj v cerkev k jutranjim pobožnostim. Svoje dni so se v adventu tudi strogo postili. V prav

nobeni hiši se ni belilo z mastjo ali slanino. Tako hišo, ki bi jedli z mastjo zabeljeno, bi opravljali daleč naokrog. Tudi coprnice bi taki hiši ne prizanesele. Maščevale bi se kruto na ta ali oni način, ali z boleznijo pri živini ali pri ljudeh ali z drugimi uimami na polju. Zato je vsaka gospodinja pazila, da je pred adventom pripravila zadostno količino ~~kuhanega~~ masla.

Vsako jutro je vsaka družina molila del sv. rožnega venca. V splošnem so ljudje preživljali advent v veliki pobožnosti ter v strogem postu in se tako lepo pripravljali na lepe božične praznike. Tudi sv. zakramente so po večini prejeli v adventnem času.

V adventnih dolgih večerih se zbirajo možje in fantje v hiši, kjer dela čevljar ali krojač. Običaj je, da dela do polnoči. V prejšnjih časih so si pripovedovali razne storije (pravljice) in različne dogodke iz življenja. Fantje igrajo tudi karte ali domino ali kaj drugega. Starejši so si radi pripovedovali o raznih vojskah, o Plementazarjih, o Napoleonu, sedaj po svetovni vojni pa o dogodkih na bojišču itd. Ženske so prej predle, a sedaj pa en čas poslušajo, potem pa pospe na zapečku ali na peči.

Dandanes je precej razširjena domača obrt: izdelovanje zobotrebcev. Zato se ljudje shajajo v hišah, kjer delajo zobotrebce. Moški pri tem le pomagajo žagati les, klati, beliti, ravnati, čistiti in vezati v butarice.

2. Sveti večer.

Že par dni pred božičem gredo otroci v hrib po mah za jaslice. Tisto popoldne pred božičem delajo jaslice. V kot postavijo in pritrdijo desko, nanjo denejo mahu, na sredi postavijo hlevček, v katerem leži božje dete, poleg stojita Marija in sv. Jožef. Nad hlevčkom je angel z napisom: Slava Bogu na višavah in mir ljudem na zemlji. Okrog hlevca postavijo pastirce iz trdega papirja ali izrezljane iz lesa. Tudi sv. Trije kralji jahajo v primerni razdalji eden od drugega: eden na konju, drugi na kameli in tretji na slonu. Pred jaslicami je pritrjen prtiček, ki je lepo okrašen, navadno iz papirja. Po nekaterih hišah napravijo tudi božično drevesce, ki ga bolj ali manj bogato okrase.

Ves dan pred božičem se vrši po vseh kmetskih hišah veliko pospravljanje, ribanje in pomivanje. Popoldne gredo k fari po blagoslovljeno vodo. Ta dan speko gospodinja kruh, med drugim prijetno dišeče potice. Vse popoldne se suče pogovor, kje so napravili boljše potice, koliko potic so napekle, katera gospodinja je lepše pospravila.

Ko zazvoni avemarijo, gre gospodar kropit. Iz blagoslovljenega lesa napravi ogenj v kako posodo, dene na ogenj kadila, žena vzame blagoslovljeno vodo in gresta kadit in kropit po vseh prostorih. Potem molijo sv. rožni venec, da bi jih Bog obvaroval vseh nesreč in težav.

Nato prižgo blagoslovljeno svečo in molijo vse tri dele sv. rožnega venca. Pazijo, da molijo vedno tedaj, ko začne po cerkvah zvoniti in pritrkavati. Po končani molitvi večerjajo in sicer kašo. Nato delajo jaslice, ako jih niso že prej naredili. Pojo božične pesmi ali se pomenkujejo kaj lepega, dokler ne pride čas, da odidejo k polnočnici. K polnočnici po navadi odidejo vsi, le mali otroci in stari ljudje ostanejo doma. Ko pridejo od polnočnice, ponekod molijo sv. rožni venec.

Pravijo, da na sveti večer živina v hlevu govori. Kdor ima pri sebi praprotno seme ali štiriperesno deteljo, sliši kaj se pomenkuje. Tisti čas, ko na sveti večer zvoni, moraš iti okrog hiše in pogledat notri skozi srednje okno. Trikrat je treba okoli iti in videl boš, kaj bo drugo leto s teboj. — Tudi pravijo, da tisti, ki gre med polnočnico na sveti večer na križpot molit, vidi nebo odprto in vidi, kaj se bo prihodnje leto zgodilo.

3. Sveti dan.

Na Sveti dan gredo nekateri k trem svetim mašam. Opoldne je pa kaj boljšega za kosilo: juha, goveje meso, tudi klobase in potice. Jasno je, da se tega nepopisno vesele zlasti otroci in koncem koncev tudi stari, saj pravijo, da je dobro, da se jim enkrat sprevrže.

Na Sveti dan ne gre nihče nikamor drugam kakor samo v cerkev. Ves dan ljudstvo preživi v premišljevanju svetega dne. Zvečer kmalu odmolijo veseli del sv. rožnega venca in gredo bolj zgodaj spat, zlasti zato, ker prejšnjo noč niso veliko spali.

4. Praznik nedolžnih otročičev.

Na ta dan hodijo otroci tepežkat. Napravijo si tepežnice, t. j. iz vrh spleten korobač ali tudi navadno palico in hodijo po hišah tepežkat. Do kogar pridejo, ga rahlo udarijo in govore: Rešite se! Zato plačajo tepežkani kak denar ali tudi kruh, sadje ali kaj drugega.

5. Novo leto.

Kajenje in blagoslavljanje po hišnih in gospodarskih poslopih se vrši prav tako, kakor na sv. večer. Istotako zmolijo vse tri dele sv. rožnega venca. Ponekod čakajo do polnoči, da tako dočakajo novo leto.

6. Sv. Trije kralji.

Pred praznikom sv. Treh kraljev imajo navado, da speko poprtnik. Na večer postavijo poprtnik na mizo in ga pokrijejo s prtom. Zato mu pravijo poprtnik, ker je pod prtom. Na mizo postavijo britko martro (križ).

Zvečer pred sv. Tremi kralji kade in blagoslove, kakor na sv. večer. Istotako zmolijo vse tri dele sv. rožnega venca.

Na dan sv. Treh kraljev načno poprtnik, nekaj koscev ga dobi tudi živina in kokoši.

7. Svečnica.

Na Svečnico podero jaslice. Ta dan neso tudi svečo blagoslovit. Blagoslovljene sveče rabijo, da jih dajo v roke umirajočim.

8. Pust.

Za pust speko potice in na pustni dan krofe in meso. Na ta dan se mladi ljudje napravijo v maškare, ki hodijo po vasi in love otroke ter zbijajo razne šale.

Po hišah pobirajo tudi jajca, ki jih prodajo in denar zapijejo.

Ponoči vlečejo ploh tistim dekletom, ki so se hotele možiti, a se jim je podrla.

9. Post.

Na pepelnico pridejo v cerkev k pepeljenju. Včasih so na post zelo veliko držali. Jedli so samo okrog enajste ure močnik, zajtrka ni bilo nič, večerja tudi zelo pičila.

Sredi posta so včasih »babo« žagali. Otrokom so rekli pred kosilom, da naj gredo gledat, kako bodo babo žagali. Med tem časom so pa doma kosilo pojedli.

10. Cvetna nedelja.

Na cvetno nedeljo pripravijo žegen. Ta žegen je sestavljen iz bršljina, mačic, žingelna, treh leskovih šibic, drenovke ter mladik domačega drevja. Napravijo lepo butaro, v sredo pa denejo jabolka ali pomaranče.

Vejice tega žegna porabijo za kadilo veliki teden in o božičnih praznikih. Vejice pokladajo tudi na njivo, kadar crjejo, pa tudi v žitnice, da se bolje žito ohrani in obvaruje raznih škodljivcev. Tudi vsaki živini dajo po eno vejico bršljina. Iz oljke pa naredijo križce in denejo na vsako okno po enega. Blagoslovljene pomaranče in jabolka ljudje jedo, da bi se obvarovali strupenih živali.

11. Veliki teden.

Na veliko sredo so ob štirih popoldne cerkvene molitve in postavljen božji grob. Ko nehajo molitve, otroci ragljajo z ragljami ali regljami, pred cerkvijo pa razbijajo tudi po lesu in delajo velik ropot, kar pomeni, da so Judje nekoč kričali z velikim nemirom: Križaj ga, križaj ga! To se ponavlja tudi veliki četrtek in veliki petek po moltvah popoldne.

Na veliki četrtek pridejo zjutraj v cerkev in mnogo jih gre k sv. obhajilu, kakor so šli apostoli pri zadnji večerji k sv. obhajilu.

Veliki teden zjutraj kurijo na dvorišču, kar pomeni, da so vojaki na Kajfovem dvorišču kurili, kjer je Peter zatajil Jezusa.

Veliki petek ljudje popolnoma praznujejo. Po vaseh so razdeljeni, pa molijo ves dan sv. Rešnje Telo. Vmes pa prepevajo svete pesmi.

Na veliki petek gre vsakdo poljubit križ, ki je položen na prtju pred obhajilno mizo.

Na veliko soboto zjutraj je najprej blagoslov ognja, ki se vrši zadaj za cerkvijo pri vratih na pokopališče. Vsi cerkvniki od podružnic pridejo z gobami, da raznesejo sveti ogenj po hišah, za kar dobe jajce, po eno ali dve od vsake hiše.

Na veliko soboto dopoldne imajo ženske veliko opraviti, ker imajo peko. Speko kolač, malih kolačkov po nekaterih hišah toliko, kolikor je otrok pri hiši, dalje speko potice, skuhajo pleče, želodec, mesene klobase, pirhe in pripravljajo hren. Vse to denejo v jerbasa in pregrnejo z lepim prtom in nesó žegnata. Speko tudi štruklje iz ajdove moke in nakupijo pomaranč. Blagoslov se izvrši ponekod v privatni hiši, ponekod pa v cerkvi, kakor je bolj pripravno.

Od blagoslova hite dekleta s košarami hitro domov. Pravijo, da se bo tista gotovo omožila, ki pride prva domov, oziroma katera je prva.

Na veliki četrtek, pravijo, gredo zvonovi v Rim, ko utihnejo, a veliko soboto se povrnejo iz Rima, ko se zopet oglasijo. Kdor se tedaj umije, ga oči ne bodo bolele.

V soboto popoldne je vstajenje ob 6. uri. Vsi pridejo k vstajenju, lepo napravljeni in z veselim srcem.

12. Velika nedelja in ponedeljek.

Ko na veliko nedeljo pridejo zjutraj iz cerkve, načno žegen. Narežejo pišče, pirhov, naštrgljajo hrena in to vse jedo.

O veliki noči sekajo pirhe in pomaranče, kar dela otrokom silno veselje. Na veliko nedeljo se vsakdo drži bolj svojega doma radi velikega praznika.

Na velikonočni ponedeljek pa se radi obiskujejo in hodijo drug k drugemu po pirhe.

13. Binkošti.

Za Binkošti pripravijo zopet kaj boljših jedil. Na ta praznik gredo n. pr. v Kopoljah zvonit takoj po polnoči.

Fantje imajo navado, da v tej noči prineseo lipove vejice na okna onih hiš, kjer imajo dekleta. Ako je pa kdo na katero hud, ji prineseo grd trn.

14. Praznik sv. Rešnjega Telesa.

Praznika sv. Rešnjega Telesa se mnogi vesele, ker se vrši prav lepo in slovesno in je vse, ako je lepo vreme, dobro in zadovoljno razpoloženo. Vsi so oblečeni kar moči lepo. Pri procesiji trosijo otroci rožice. Te rožice potem nekateri pobero, ker jih smatrajo za blagoslovljene in jih rabijo za kadilo proti boleznim. Vejice od mlajčkov pa podtikajo v streho, da se obvarujejo pred strelo. Nekateri jih v šopke povežejo, katere potem o kresu postavijo na njivo, da se obvarujejo nesreč.

15. Praznik presvetega Srca Jezusovega.

Na predvečer praznika presv. Srca Jezusovega žgo kresove in se s tem spominjajo velike ljubezni Jezusovega Srca do nas ljudi.

16. Marijini prazniki.

Marijine praznike proslavljajo radi s tem, da gredo na Marijina božja pota. Gredo k Novi štifti pri Ribnici, na Kurešček nad Igom pa tudi k Mariji Pomagaj.

17. Sv. Janez Krstnik.

Na čast sv. Janeza Krstnika zažigajo kresove. Na vsakem hribčku gori kres. Na kresovanje pridejo predvsem fantje, pa tudi dekleta, celo stari in otroci. Vesela pesem fantov in deklet se razlega v tiho noč. Na prostor, kjer se kuri kres, prinese vsak butaro frate.

Na kresni večer nasteljejo po sobi in po potu v hlev steljo, t. j. praproti in cvetlic. Dan pred sv. Janezom Krstnikom neso na njive šopke cvetlic in blagoslovljeno vodo.

18. Spomin mrtvih.

Pred praznikom Vseh svetnikov popravljajo grobove svojcev na pokopališču. Popravljajo jih prav lepo in ozaljšajo z raznimi cvetlicami, zlasti s krizantemami. Noben vrtnar nima tako lepega vrta, kakor je na ta dan pokopališče.

Vsi, ki imajo svojce pokopane, pridejo na Vseh svetnikov dan popoldne v cerkev, kjer je pridiga in molitve za umrle v cerkvi in na pokopališču. Vsi so oblečeni v črno.

Po molitvah v cerkvi gredo v procesiji na pokopališče in se razidejo na grobove svojcev. Na vsakem grobu gore sveče. Tiho pokleknejo na gomilo svojih ljubih pokojnikov in goreče molijo za njih pokoj. Marsikatera solza se utrne na ta popoldan, marsikateri vzdihljaj se pošlje pred božji prestol za drage ranjke.

19. Sv. Miklavž.

Otroci se silno vesele tega dne in ga težko pričakujejo. Že en mesec prej povprašujejo, kdaj bo sv. Miklavž. Na sv. Miklavža večer gredo otroci kmalu spat, ker se boje parkeljna, ki hodi s sv. Miklavžem.

Zjutraj zgodaj vstanejo in hite gledat v posode, ki so jih zvečer na mizo nastavili. Sv. Miklavž jim prinese razne stvari: sladkarije, šolske zvezke, peresa itd., kakemu porednežu pa tudi palico.

Podnevi pa otroci eden drugemu kažejo in veselo pripovedujejo, kaj jim je sv. Miklavž prinesel. Včasih se sv. Miklavž spomni tudi kakega odraslega in mu prinese kak dar.

20. Žeganja.

Vsaka podružnica ima enkrat na leto svoje žeganje. Na tisto nedeljo je sv. maša pri podružnici.

Doma pa pripravljajo boljša jedila in potico speko prejšnji dan. Bližnji sorodniki ta dan obiskujejo svoje sorodnike, ki imajo žeganje. Ti jih pogoste in se z njimi porazgovore.

21. Rojstvo.

Z nosečimi ženami so možje delali nekoč vse lepše ter nežnejše nego sedaj. Niso jim pustili težko delati in ne opravljati domačih težkih del, kot na pr. korenje štokati za prašiče ter nositi plevel s polja v težkih prockah domov. Vsa ta dela so opravljali možki.

Noseče žene so veroval v rojenice in sojenice. Te vedo za vsakega človeka ob rojstvu, kaj bo v bodoče z njim. Odločale so njegovo usodo za bodočnost. Te rojenice so lepo pele ob žetvi za gmadami na polju na mejah. Slišali so jih peti tudi kosci, ki so šli v zgodnjih jutranjih urah kosit. Ko so žanjice odšle opoldne domov kosit, tedaj so rojenice pomagale žeti. In še sedaj puščajo žanjice prevesla na njivi, ko gredo opoldne jest domov ali pa zvečer, če delo še ni končano. Izprašanih babic sploh niso imeli, kot so danes. V vsaki vasi so

imeli po eno žensko, ki je za časa poroda prihitela v vsako hišo na pomoč. Ta je pač znala toliko, kolikor jo je navadila praksa. Nazivljali so jo »babico«.

Porodnicam so dajali piti kamilčni čaj, neslano kurjo juho in jesti kurje meso. Porodnica je ostala v postelji, dokler ni popolnoma okrevala. Bile so še dosti vestno in skrbno negovane. — Otroke so nosili h krstu na glavi na svitku v »niškah«, ki so bile vse okrašene z različnimi rdečimi in modrimi pankeljčki, ki so viseli ob neških navzdol. Po krstu sta šla boter in botra v gostilno, kjer sta izpila en ali dva litra vina. Po navadi je dal za pijačo boter sam. Kajti boter se mora tedaj postaviti, da bo njegov krščeneček dober in pošten fant ali brhko dekle. Šteli so si že od nekdaj v veliko čast, če so šli otroku za botra.

Porodnica dobi teden po porodu pogačo od botre in svojih najbližnjih sorodnikov. Nanesejo ji toliko, da ji ni treba biti lačna. Svoje dni je bila tudi navada, da je mož kupil svoji ženi estrajh (sodček) vina. Ta estrajh je držal 56 litrov. Ko je porodnica vstala iz »slame«, je šla s svojim otrokom ter v spremstvu botre k vpeljevanju. Na večer pa so v hiši novorojenčka napravili botrinjo, na katero so povabili botro, botra, bližnje sosede ter najožje sorodstvo in svaštvo. Veselili so se pozno v noč.

Matere so vobče zelo lepo ravnale z otroki, jih negovale, dojile celo po par let. Sesal je tako dolgo, da ga je bilo že kar sram. Dojenčkom že malo odraslim so dajali med mleko tudi maka, da so jih uspavali.

Igračke za otroke so delali starši sami doma, in to: špano, konjičke, punčke, razne ropotuljice itd.

Matere so jih učile moliti ter kmalu v zgodnji mladosti učile delati in jih pripravljale za bodoči kmetski poklic. Zato pravi stara pesem:

Komaj se pobič poleže,
že se mu coklja na nogo veže;
pobič kaka bo tvoja rast,
ko boš moral prec' ovce past!

22. Poroka.

Pred kakimi štiridesetimi leti so se tako-le ženili:

Pare so skupaj spravili često starši. Oče neveste in oče ženina sta se dogovorila, da pride sin (ženin) drugo nedeljo snubit. Nevesta in njeni domači, t. j. oče in mati so ga pričakovali in sicer nevesta z belim predpasnikom. Na mizi je čakal polič vina in domač kruh.

Z ženinom je prišel eden od sorodstva. Pričeli so barantati za doto. Če se niso mogli dogovoriti, se je naposled okorajžila mati neveste in rekla: »No, saj jaz vendar nisem zadnja pri hiši, bom pa še jaz prištela k doti 50 goldinarjev.« Ženin, tega vesel, je udaril nevestini materi in očetu v roke in segel v roke tudi nevesti, rekoč, da je sedaj zadovoljen. Dalje so se pomenili, kdaj pojdejo v Lašče »pismo« delat. Taka »pisma« je v Laščah pred l. 1871 delal neki Hočevnar, po domače Jernejče. Tega leta pa so začela taka pisma delati notarji. Ženin in nevesta sta vzela po navadi po dve priči seboj. Hočevnar za pisma ni

računal, vendar pa so mu po navadi plačevali po en ali dva goldinarja ter ga povabili na »likof«, ki so ga izpili v kaki gostilni.

Nato sta ženin in nevesta šla k župniku, da sta se dala na oklice. Večkrat se je zgodilo, da sta ženin in nevesta morala po večkrat priti k spraševanju.

Dota je svoje dni znašala do 300 gld., pri premožnejših do 500 gld., često tudi še kako njivo ali senožet.

En dan pred poroko so šli po balo. Vzeli so seboj ferkel vina ter en šartel. Takrat je dala nevesta ženinu srajco in rdečo ruto za zavrata, družica pa je dala drugo srajco ter ruto, ki jo je ovila okoli njegovega klobuka.

K poroki so šli peš, le v slučaju zelo slabega vremena so se peljali. Svatov je imel ženin štiri pare in nevesta štiri pare. Godci so bili štirje, pri bogati nevesti pa šest. Igrali so na pihala (klarinet, bas, trobenta, flavta). Po poroki so šli v gostilne, kot še dandanes, po navadi v vse, da se ne bi komu zamerili. Zapili so po 4—7 goldinarjev. Plačeval je tovariš in ostali svatje.

Vino za svatbo je kupil nevestin oče okoli 200 ferkljev. Za svatbo so zaklali kravo ali telico, prašiča, včasih tudi kozliča in kure. Svatba je trajala dva do tri dni. Na svatbo so povabili vse sorodnike tako, da je bila polna hiša ljudi.

V času, ko so bili pri poroki, je domači oče nosil k bližnjim sosedom vino in »šajbesen«, t. j. ržen in koruzen kruh.

Poroka se je vršila ponavadi v ponedeljek ali v sredo s sv. mašo. V četrtek po poroki tistega tedna, ko se je vršila poroka, so pa šli vabit v gostije. Sedaj tega ni več. Če so se vozili k poroki in to oni iz daljnih vasi ali v slabem vremenu, so se peljali v koleseljnih, ki so bili spleteni iz vrbovih šibic.

Nevesta je nosila dolgo krilo, ki se je pritrjevalo s štiri prste širokim barvastim suknenim ali platnenim pasom, nad katerim je bil še kovinast pas iz srebra ali medí, ki so ga nazivali »sklepanec«. Na glavi je imela avbo. Oblečena je bila v dragocen, bel ošpetelj, ki je bil često iz svile. Nazivali so ga tudi »japa« ali »japca«. Nadalje je nosila črn predpasnik iz svile z lepimi širokimi zavezavkami od zadaj, spodaj je imel čipke. Vrat in nedra je pokrivala pisana ruta, ki je bila tudi iz svile.

Tovariš je imel na klobuku velike suhe rože. On in svatje so imeli kape s coflji ter klobuke s širokimi krajci. Starešina in svatje so bili v irhastih hlačah, ki so bile ob strani pisane, čevlje so imeli čez koleno, telovnik iz žameta, za gumbe velike svetle kraguljčke. Telovnik je bil spodaj obšit s škrlatom.

Suknjice so imeli iz padvana, t. j. iz grobega sukna. Ženske so pa za krila uporabljala tudi »mezlan«, t. j. tkanino, pri kateri je bila za osnovo preja, od znotraj pa volna.

Stara pesem poje:

Imam oblačilo iz domačega padvana,
ženica pa krilo iz prav'ga mezlana,
se svetí na lice, ko pirh moj škrlat
nje šapelj, jeglice, nje moderc je zlat.

Starešina je dobil na svatbi volneno ruto iz cvišna rdeče ali rumene barve. To mu je dala nevesta, preden so začeli zanjo pobirati v »jabolko«. Nevesta je ruto starešini sama ovila okoli vratu.

Ko so šli k poroki, so nevesta, tovarišica in svatovke metale šajbesen ljudem. Tovariš in ženina sta pa metala cigare. Ostali svatje so pa šli k bližnjim sosedom v vas in jim dajali piti. Če je bil ženina precej imovit ali pa nevesta, tedaj so dajali šajbesen vsem vaščanom, gruntarjem polič vina in dva kruha, kajžarjem pa masec vina in kos kruha.

Nevesto so morali v hišo ženina prenesti čez prag, v sobi pa trikrat okoli mize. To delo je opravil tovariš, to pa zato, da ne bi zaradi hudobnosti coprnice nevesta ob letu umrla.

Coprnice so devale pod hišni prag: ženske lase, jajca, jabolka, ki so bila smrtonosna, če si jih je nevesta dotaknila. Coprnice so tudi provzročale razne bolezni ženinu, nevesti in svatom.

Ženin pa si je moral priboriti vhod v hišo. Pri vežnih vratih so mu svatje zagradili z verigami. V rokah so imeli veliko knjigo ter kuhalnico in ženina vprašali: »Po kaj si prišel?« Ta jim je odgovoril; svatje so pa s kuhalnico pisali odgovor v črne bukve. Usmilila se je ženina končno nevesta, ki mu je v hiši odprla okno, skozi kojega je potem ušel v hišo. V »jabolko« so začeli pobirati, preden so začeli jesti juho.

Peti je začel godec v imenu neveste sledečo pesem:

Zdaj bomo nekaj sklenili
in vas za ceringo prosili,
ko se bo vam tako godilo,
se vam bo stokrat povrnilo.
Lej sem, lej sem, oče preljubi,
vas bom najprej prosila,
da bi mi kaj pomagali,
za ceringo skladali.

Če je pa oče že umrl, je godec zapel sledečo kitico:

Očeta bi prosila,
pa sem jih prezgodaj zgubila,
bom pa za njih molila,
da bi jim božja gnada bila.
Vas ne bom pozabila,
v goste bom k vam hodila
in vas spet nazaj vabila.
Lej sem, lej sem, mati mila,
vas bom za ceringo prosila,
da bi mi kaj pomagali
za ceringo skladali.

Če je mati umrla:

Mater bi prosila,
pa sem jih prezgodaj zgubila,
bom pa za njih molila,
da bi jim božja gnada bila.

Če je živa mati:

Vas ne bom pozabila,
v goste bom k vam hodila
in vas spet nazaj vabila.

Bratu je godec pel:

Lej sem, lej sem, brat preljubi,
tebe bi prosila tudi,
da bi mi kaj pomagal
in za ceringo mi skladal,
ko se bo teb' tako godilo,
se ti bo tavžentkrač povrnilo.
Lej sem, lej sem, sestra mila,
tudi tebe bi prosila
da bi mi kaj pomagala
in za ceringo skladala.

Med tem petjem godčevim je nevesta prav na glas jokala, dočim jo je ženin tolažil, češ, da se ji ne bo pri njem prav nič hudega godilo.

Na mizi je stal krožnik, pogrnen z rdečo ali belo ruto, kamor so metali v »jabolko«. Oče in mati neveste sta dala vsak po 2 gld, starešina tudi dva goldinarja ali pa »križavec«, t. j. tolar Marije Terezije. Ljudje so te tolarje hranili nalašč za svatbe.

Ostali svatje, kot tovariš in tovarišica so pa dajali po en goldinar. Le kdor se je hotel posebno sponesti, ter da ne bi ostajal za starešino, zlasti, če je bil premožen, je dal dva goldinarja v »jabolko«.

Ta denar je potem vzela »teta«, žena starešine in ga preštela. Medtem so pa svatje zapeli:

Godcu so tako djal'
da bi rajše kaj jemał'.

»Teta« je nato dala godcu darilo, po navadi en goldinar, ostali denar pa je izročila zavit v ruti nevesti. Nato so začeli jesti juho. Sedaj šele se je začela prava svatba (ohcet): ples, petje in muzika. Godci so bili svoje čase pravi mojstri v muziki. Morali so tako rekoč celo ohcet držati po koncu. In bili so tudi zares pravi strokovnjaki v šalah.

In zares je bilo nekaj lepega, predvsem: vabilo na ženitovanje, slovesen sprevod k poroki ter svatba (gostija) sama. Na svatbi sta bili najodličnejši osebi starešina in teta, kateri so rekli tudi »kloca«.

Velik okras je pa naredila na mizi ženitovanjska pogača. Bila je vsa v lepih rožah, često iz slovenskih trobojnic. Ženitovanjsko pogačo je prerezal starešina na toliko koscev, kolikor je bilo svatov, sebi pa je obdržal dva kosa, enega za sebe in enega za teto. V vsak kos ženitovanjske pogače so zasadili zastavico. Ta kos je imel svat pred seboj, dokler je trajala svatba.

Okoli mize so se razvrstili takole: Na sredi za mizo je sedel starešina. Na levi starešine je sedel »razmetalec«. Na desni starešine sta sedela ženin in nevesta, nato tovariš in tovarišica. Poleg tovarišice je pa sedela »teta«, nadalje okoli mize ostali svatje. Vse, kar je prišlo na mizo, je razrezal po svoji najboljši vesti in vednosti starešina, pa je razmetalec razdelil in razmetal po krožnikih ostalim svatom in ohcetniim. Ta je bil poleg starešine pri mizi druga odlična oseba. Razmetaval je tako, da je dal najprej nevesti, nato ženinu, tovarišu, tovarišici, teti ter ostalim svatom. Godcem niso dali nič, temveč so si morali iz krožnikov svatov ukrasti sami, pojedli so pa kar z roko.

Tovariš in svatovci so streljali s pištolami, ko so šli k poroki, in tudi na svatbi sami skozi okno. Pred hišo, kjer je bila svatba, je bilo celo noč in cel dan polno vaških radovednežev, ki jih ni toliko zanimala svatba, temveč so prežali, kdaj se jih kdo od svatov usmili, da jim ponudi kozarec vina in kos kruha. V tem so se zopet odlikovale že od nekdaj ženske. Ženske so bile svoje dni posebno lakomne. In tako se je pred štiridesetimi leti vršila svatba v Zagorici. Neka ženska je bila prav posebno tečna in sitna. Venomer je molila roko skozi okno z namenom, da kaj dobi. Neki svat je pomolil v šali pištolo. Ženska zagrabila za njo misleč, da je klobasa. V tem hipu pa svat ustrelil in pri tem je ženo precej ranil in obstrelil.

Zvečer so fantje iz vasi šli novoporočenemu paru zapet podoknico:

Vse veselje je minulo,
kar ga ima ledig stan,
kar je mene veselilo
vsako uro noč in dan.
Ptičke so mi prepevale,
lepa štima je b'la ta,
večkrat so mi oznanvali,
nedolžnost svojega srcá.
Zbogom oče, zbogom mati,
zdaj pri vas jaz več ne bom
v goste bom še k vam hodila
in vas spet nazaj vabila.
Zdaj pa moram zapustiti
ta veseli ledig stan
in v zakonskega stopiti,
ki ga je zvolil Jezus sam.

Po odpetju te pesmi so se podali ženin in nevesta ter ostali svatje v hišo s fanti. S seboj so nesli par poličev vina ter kruha. Godec seveda jih je spremljal. Tam so zaplesali par polk in valčkov.

Denarja fantje od ženina niso zahtevali. Za plačilo jim je dal škaaf vina ter kruha (koruznega in rženega). Belega kruha tedaj ni bilo.

Dandanes so ženitve v splošnem vse enostavnejše ter cenejše.

Motivi današnjih porok so čisto drugi, ker odloča denar, lepa posestva, gozdovi, travniki, obrt, trgovina, torej eksistenca. Dober ženin je zlasti oni, če ima v hlevu lepe, rejene vole ali tudi konje.

Sparijo ljudi, torej zakonske pare starši, sorodniki ter tudi drugi mešetariji, ki so često najeti zato. Seveda sedaj po večini i ženini sami prostovoljno izberejo svoje neveste.

Zgodi se, da se dva tako hitro poročita, da ostali svet zato šele zve za časa oklicev v cerkvi.

Ko gredo na »oglede«, vzame istotako ženin še enega prijatelja ali sorodnika s seboj. Nevesta je že pripravljena na to, ter jih čaka lepo oblečena z belim predpasnikom doma. Tako oblečena gre tudi prašiče krmit, da dokaže ženinu, da je dobra gospodinja ter vajena vseh domačih del. Nevestini starši pripravijo tudi vina, potic, čaja ter cigar. Prvo vprašanje ženina je, kot nekoč po doti, bali ter ostalih nepremičninah, katere naj stari zapiše nevesti v lastnino kot doto. In če so v sporazumu z vsem, se prav gotovo ne morejo zediniti za »kot« starih, t. j. prevžitek. Kar stara dva zahtevata, to je ženinu mnogokrat preveč. Ravno glede »kota« se tu vrše žalostni prizori. Ženin noče dati prevžitka, češ da tega ni v pismu in pa da morata pomagati pri delu.

Če se torej zgovore, pčtem gredo sedaj običajno ob sredah delat pismo. Ženitovanjska pisma so precej draga. Plača ponavadi ženin, sicer se pa vedno poprej že pri snubitvi izgovore tudi o tem, kdo bo plačal stroške ženitovanjskega pisma, odnosno pogodbe. Vsak od obeh nupturijentov vzame s seboj eno ali dve priči, vedno bližnje sorodnike. Pred notarjem mešetarijo kot za debele voli. Često se razderejo za žabjo volno. Če pa se zgovore in pismo naredi, potem je veselje nepopisno. Likofu ni ne konca ne kraja. Nato dado na oklice ter gredo k izpraševanju. Potem se začne priprava za poroko. Naročijo balo, v Ljubljano pa gredo nakupovat obleko. Na dom pa naroče šiviljo, ki dela na nevestinem domu po cel teden in to često pozno v noč.

Pri manj premožnih se opaža, da gredo k poroki doma zjutraj in nato z vlakom odhajajo, zvečer pa pridejo domov, kjer jim prirede malo večerje in cele »ohceti« je konec.

Premožnejši pa napravijo ohcet doma. Oče neveste kupi okoli 100 do 150 litrov vina. Tri dni pred poroko pride v hišo kuharica, ki pripravlja vsakovrstne jedi: potice, klobase, pohanja, kolje kure in piščeta. Ker se največ porok izvrši pred pustom, zakoljejo tik pred poroko tudi prašiča.

Če se vrši poroka dopoldne, potem traja ženitovanje ves dan in vso noč. Včasih se vrši poroka popoldne, da stvar manj stane. Potem se skoro do desetih zvečer pomudijo v gostilnah, nato se pa odpeljejo proti domu, kjer ohcetujejo do 8 ali 9 ure zjutraj.

Ženin ima najčešče en par, nevesta en par ali pa samo pričo.

Starešina danes še eksistira, toda ne igra več one vloge kot nekdej. Tudi ne reže več ženitovanjske pogače ter ostalih jedil. Danes napravi vse to kuharica sama. Tudi »razmetalca« ni več, ta je izginil popolnoma.

Glavno vlogo na današnjih svatbah igra pač godec, ki je vedno en sam. Vso ohcet danes »dela« godec in morda tovariš ter kdo od svatov.

Moški so oblečeni v črne suknene obleke ter črne suknje s črnimi klobuki. Ves prejšnji sijaj je torej izgubil popolnoma.

K poroki se danes vedno vozijo v kočijah ali koleseljnih. Streljanje so opustili popolnoma. Fantje gredo še vedno zvečer zapet sledečo pesem:

Preljuba ženin in nevesta,
glejta, da si ostaneta vedno zvesta.
Poglej nevesta svojega ženina,
kak' lepo pri tebi sedi;
le glej, da mu boš vedno zvesta,
lep je, luštkan je, saj tvoj je!

Nato se napotijo ženin in nevesta z ostalimi svati ven z vinom, poticami ter pohanjem. Ženin vpraša vodjo fantov, koliko zahtevajo denarja? Če se ne morejo zediniti, potem začno »glihati«, pri čemer pomagajo tudi ostali svatje. Danes se suče ta svota od 200 do 800 Din. Nato gredo »ohcetni« s fanti v hišo, katero so zbrali za ta večer za veselico. Tu zapešejo par valčkov, posadijo na mizo fantom lep šarkel, okrašen z rožami, ter potice in ostalo pecivo. Fantje pijejo ter plešejo potem celo noč. Vina si kupijo že prej okoli 40 litrov. Povabijo tudi vaška dekleta ter tudi znane fante iz sosednjih vasi. Zgodi se pa često, da se koncem koncev med seboj spro ali pa tudi stepejo med seboj tako, da ima zopet sodišče zadnjo besedo. — Gorje pa potem ženinu, če se s fanti ni pogodil za plačilo. Pod oknom, kjer se vrši svatba, začnejo žgati stare cunje in škarpe. In če piha ugoden veter, potem gre več dim ravno v hišo, kjer se vrši svatba. Ker pa po navadi napravijo na domu neveste mlaje z zastavami, jih tedaj fantje podero. Poberejo od voz, s katerimi so se vozili svatje, kolesa, šteslce, lunke, tako da se ne morejo zjutraj odpeljati. In kadar odhajajo, tedaj fantje lajajo za ženinom, nevesto ter ostalimi svati.

Poroka se še danes često vrši dopoldne z mašo in to ob ponedeljkih ali sredah. Vabilo za ženitovanje se vrši par dni pred poroko. Vabit gresta ženin ali njegov oče od svoje strani, nevesta in mati pa svoje sorodnike, istotako par dni pred poroko.

Obleka, prejšnja moda, pa ne igra dandanes nobene vloge več. Navada je, da nosi nevesta in tovarišica na glavi venec bele barve. Vedno pa je še v navadi, da imajo na mizi tako zvano ženitovanjsko pogačo, t. j. potico lepo ovenčano s trakovi raznih barv. V »jabolko« danes tudi nič več ne pobirajo. Navada pa je še, da ženinu zagradijo pred vežna vrata tako, da mora često skozi okno v hišo, ki mu ga odpre nevesta.

Fantje torej pijejo in plešejo vso noč. Ko se začne daniti, tedaj, to je različno po letnih časih, se fantje zopet zberejo pod oknom, kjer se vrši svatba, da zapojejo tako zvani »beli dan«.

Zapojejo sledečo pesem:

Delaj se, delaj beli dan,
k vam bo prišel Jezus sam
s svojo preljubo materjo
z rožam' Marijo ovenčano!

Ptički po luftu letajo,
 ker se bel'ga dneva troštajo,
 delaj se, delaj beli dan
 k vam bo prišel Jezus sam,
 s svojo preljubo materjo
 z rožam' Marijo ovenčano.
 Ribce po vodi plavajo,
 ker se bel'ga dneva troštajo,
 delaj se, delaj beli dan,
 k vam bo prišel Jezus sam
 s svojo preljubo materjo
 z rožam' Marijo ovenčano.
 Zajčki po gozdu skačejo,
 ker se bel'ga dneva troštajo,
 delaj se, delaj beli dan,
 k vam bo prišel Jezus sam
 s svojo preljubo materjo
 z rožam' Marijo ovenčano.

Fantje se nato umaknejo zopet v svojo sobo v vasi, kjer so bili, ter nadaljujejo s plesom, petjem in pitjem. Ponavadi pa to še ni dovolj, zlasti, če se je ženin »fest« postavil in jim dal precej denarja. Potem nadaljujejo s pijačo še prihodnjo nedeljo. Če pa denarja zmanjka, namreč, da je bil »tolar« malenkosten, potem morajo sami zlagati skupaj, da dosežejo svoto, kolikor je stalo vino, ki ga vzamejo ponavadi na »upanje«.

Pri nesporazumu med fanti in ženinom radi tolarja začnejo fantje svatom nagajati, kot sem že omenil prej.

Beli dan pa gredo zapet, toda ne cno, ravnokar omenjeno pesem, temveč sledečo:

Ko psi zalajajo,
 po celi vas na glas,
 ljudem naznanjajo,
 da gremo fantje v vas.

Nato eden izmed fantov zažvižga na piščalko, ostali pa prično na ves glas lajati: hav, hav!

Jasno je, da je to v veliko sramoto ženinu in še bolj nevesti.

Če se fant oženi na svoj dom, torej, da nevesta pristopi, je ponavadi svatba pri ženinu, gostije pa so prihodnjo nedeljo pri nevesti. Imajo tudi godca s seboj. In ko se speljavajo skupaj, je vedno poleg godec. Potem pridejo fantje iz vasi, kjer je nevesta doma, ravno tako zapet, kot so oni iz vasi, kjer je ženin doma. Potem mora ženin tukaj fantom zopet šteti »tolar«, ki pa ne sme biti večji, kot oni, katerega je dal svojim vaškim fantom. Manjši pa tudi ne, ker bi to pomenilo za fante, odkoder je njegova nevesta in za nevesto samo sramoto.

Iz svatbe in iz gostije razpeljajo vse svate na njih domove z godcem, kot so jih zvozili skupaj, dajoč vsakemu »šajbesen« s seboj. Največ dobita seveda tovariš in tovarišica, saj sta prva od svatov.

Denar, katerega je treba šteti, dobita godec in kuharica, ki je danes v svojih poslih prava dedinja nekdanjega slavnega »starešine«. Prosta tega »davka« je edinole nevesta. Če je tovariš tudi šaljivec ter da ima še od ostalih svatov pravega partnerja, potem se nabere za godca in kuharico prav čedna svotica.

V zadnjem času izumljajo »kamelo«. To je, dva svata se upogneta, pogrnejo ju s plahtami, prednji pa drži na palici velik »svinjski« pisker. Potem začnejo peti in glihati kakor na semnju. In noben svat jim ne uide.

23. Mrlič.

Prej so polagali mrliče na visoke odre, sedaj pa je navada, da napravijo oder kar na postelji. Posteljo pogrnejo z belim pregrinjalom in položijo mrliča nanj. Položijo ga brez rakve in ga denejo v rakev šele pred pogrebom. Na koncu postelje postavijo polico, da postavijo na njo sveče, rože in kak kip ali Križanega. Zraven postavijo še en krožnik ali dva z blagoslovljeno vodo, v kateri je raztopljena sol.

Moškega položijo na oder v črni obleki, zraven mu dajo klobuk. Fantu dajo na prsa šopek rož. Dekle položijo v beli obleki in na glavo ji dajo venec. Ženo polože v črni obleki in rutí na oder. V roke dajo vsem sveti rožni venec in križ za umirajoče.

Može, žene in starčke pregrnejo s črnim naličjem; fante, dekleta in otroke pa z belim.

Rakve napravijo za može in žene ter starčke črne, za fante, dekleta in otroke pa bele.

Pogrebci so za može, žene in starčke moški, ki imajo na ramah črne, ozir. temnovijoličaste pajčolanaste trakove. Fantje nosijo fante in dekleta ter otroke, imajo pa belo okrašene trakove, ki jih puste na grobu.

Pesmi ob mrtvaškem odru ne pojejo, pač pa čujejo pri mrliču vse noči.

II. STRAHOVI.

1. Brdavsova ograja.

Brdavsova ograja je že marsikateremu napravila neizrečeno veliko strahu. Ta ograja leži ob cesti, ki vodi iz Ponikev proti postaji Dobrepolje in dalje proti Vidmu. Oddaljena je od vasi Ponikve dobrih 10 minut, od dobrepoljskega kolo-dvora pa 20 minut. Tu naj sledi nekaj slučajev.

I. Pred kakimi 80 leti je šel neki fant iz Ceste, Marijančev po imenu, mlatit v Ponikve, kjer je bila omožena njegova sestra. Da bi v jutro zgodaj začeli, se je zvečer bolj pozno odpravil od doma.

Ko pride do Brdavsove ograje, kjer stoji znamenje, ki mu pravijo ljudje »Oblakov Bogec«, vidi sredi ceste dva velikanska vola brez rogov. Stala sta si nasproti, kakor da bi se hotela bosti in oči so se jima svetile v neki čudni zelenkasti luči. Razen tega je bilo čuti močno pokanje z bičem, dasi ni bilo nikogar poleg.

Fant nekaj časa motri ta čudni prizor, lasje mu vstanejo po konci in silen strah ga navda. Urno se pokriža in se spusti v tek proti domu. Za njim se je

čulo pokanje z bičem tako, da je domov pritekkel ves zasopel. Ponoči ni nikoli več šel mimo zloglasne Brdavsove ograje.

II. Bilo je leta 1834, ko se je omožila Županja Jerica iz Kompolj v Ponikve. Čez kak mesec je hotela iti obiskat svoje starše v Kompolje. Doma je po večerji imela še veliko dela in nato se je odpravila na pot. Mož jo je ustavljal, da naj ne hodi tako pozno ponoči na obisk domov. Toda ona je bila precej korajžna in reče možu: »Mesec sveti kot po dnevu, cesta je lepa, zjutraj bom pa že gledala, da bom prišla zarana domov, da ne bom nič zamudila.«

In se odpravi po cesti urnih korakov proti Vidmu. Ko pride do Brdavsove ograje, vidi nenavaden prizor. Sredi ceste je stala na nosilih črna mrtvaška krsta in poleg nje so klečali štirje pogrebci, kot je pri nas navada, da se pri določenem znamenju pogreb ustavi, od koder se vaški spremljevalci vrnejo domov, nosači pa dvignejo krsto in jo nosijo v spremstvu bližnjih sorodnikov na pokopališče.

Pogumna žena hoče kar mimo iti in jih ogovoriti. Toda ko hoče naprej, jo neka nevidna sila vrže nazaj. Obenem jo prešine taka groza, da jo kar urnih korakov ubere nazaj proti domu t. j. proti Vidmu. Potem seveda tudi ona ni več poskusila ponoči hoditi po tej cesti.

3. Nekoč je videl neki mož, ki se je peljal s konjema proti Ponikvam na tem mestu dolgo vrsto vozičkov, kakor pravijo pri nas »kripic«. To so dvo-kolnice, da vozijo z njimi v mlin. Ti vozički so stali v vrsti, kakor da bi bili vsi skupaj zvezani. Bilo jih je do 50 ali pa še več, tako je pravil ta mož.

Ko hoče pognati kar mimo naprej, se konja spneta po koncu in nočeta dalje iti. Ko ju le priganja z bičem, se konja obrneta na stran po grmovju in v loku nazaj na cesto v tisto smer, od koder sta prej prišla. Moža je postalo silno strah in je konja še priganjal, da sta dirjala nazaj v Zdensko vas.

Podobnih slučajev se je več dogodilo. Poedinci so videli velikanskega moža ali velikega kozla, ki je stal sredi ceste in ki se ni hotel umakniti. Dandanes se ničesar več ne čuje.

2. Velikan.

Glačev oče in Buckukav Jože sta kot dečka 12 let pasla koze. Tiste čase, t. j. pred kakimi 70 leti so imeli naši vaščanje veliko drobnice, koz in ovac. Pasla sta nekega popoldne vsak svojo četo koz na skupnem pašniku »Na Križiščih«. Pasla sta pozno v mrak, kurila in pekla krompir. Že je odzvonilo avemarijo in se še nista mogla ločiti od ognja in gnati koze domov. Tedaj pa zagledata stopiti iz goščave velikanskega moža z butaro praproti pod pazduho. Imel je poleg praproti veliko kamenja v naročju, ki ga je začel lučati v njiju.

Pastirja se silno prestrašita in jo v naglih skokih pobereta proti domu. Koze so seveda tudi takoj za njima udrle, tako da so ju že prehitete in pustile zadaj. Velikan pa je vedno pastirjema za petami in brusi kamenje za njima, pa vendar ni, kakor sta pripovedovala, nobenega zadel.

Pritekla sta vsa razburjena domov in nista dolgo mogla priti do sape, samo z rokami sta krilila in dajala znake. Ko sta prišla k sapi, sta pripovedovala, kaj se je njima pripetilo. Nikdar več si nista upala tako dolgo ostati s kozami na paši.

Bili so pa še drugi primeri, da so videli večkrat tistega velikana, pa vedno z butaro pod pazduho in kamenjem v naročju, ki ga je vsakemu, ki se je pozno

vračal domov, neusmiljeno brusil v hrbet. Tudi noben odrasli človek se ni upal v tisti kraj potem, ko je odzvonilo avemarijo.

Ta strah je tudi zginil pred kakimi 50 leti. Še zdaj navadno starši strašijo neubogljive otroke z možem iz Križišč.

3. Mož iz Podkrajja.

V Ponikvah pomnijo starejši ljudje, da so slišali vsako noč in včasih tudi podnevi iz gozda Podkraj neki močan glas: »Hehej« ali »hophop« ali kot bi poganjal konje »hod-hod«. Pisec teh vrstic ga je v mladih letih tudi slišal in zato trdi, da je resnica.

Ta klic se je čul iz gozda, ki je oddaljen 2 do 3 km od vasi Ponikve, vendar se je slišal tako blizu, kot da bi bil oddaljen samo nekaj korakov. To se je ponavljalo, od kar stari ljudje pomnijo do leta 1888. Od tega leta dalje več ne vpije. A vpil je vsega skupaj v tem gozdu morda več kot sto let.

Posamezniki so ga tudi videli in so povedali, kakšen je bil. Leta 1870 so v tem gozdu žgali grmado. Delavci so morali tudi po noči neprenehoma kuriti v apnenici. Kar začujejo ti nočni kurilci neki glas v smeri proti vasi: »hop hop« in »hod hod«. Vendar temu glasu niso pripisovali posebne važnosti. Mislili so, da gre gospodar s konji drva skupaj vozit. Za nekaj časa se sliši zopet isti glas, a precej bližje. »Kmalu bo tukaj«, menijo delavci, namreč gospodar s konji. Zato se oglasio: »Le brž pridi, ker drv bo kmalu zmanjkalo«. Nato pa zavpije glas prav poleg njih zelo močno: »Hehej, hophop«. Takrat jo pa vsi uberejo v nasprotno smer in pustijo apnenico, da se sama kuha.

Opazili so neko belo postavo z razprostrtimi rokami, ki se je bližala apnenici. Proti dnevu se povrnejo k delu in obnovijo ogenj v apnenici. Ko pride gospodar s konji, vsi osupli pripovedujejo, kaj so doživeli. Gospodar Jurčkov Tonček jim reče, da je že tudi on videl tega moža. Prihodnje noči ni več prišel ta mož, tako da so srečno dokuhali tisto apnenico.

Drug primer. — Glačev Andrejec je bil tisti, ki je hodil po zimi za gospodarja na Hrvaško. Bil je po telesu orjak. Doživel je to-le:

Šel je neko soboto popoldne po zelenje v tisti gozd. Bilo je meseca maja. Pred kakimi 30 leti je bila splošna navada, da so hčdili po zelenje za krmo, ko je bukovje pognalo mlade vejice.

Tisti Andrejec je torej nalomil primernih vej tam za Globoščekom, kakor se pravi neki dolini v tem gozdu, ter jih vložil lepo na kupe in potem z močno gabrovo trto povezal. Končno zadene veliko butaro na rame in se odpravi z njo proti domu. Kar zasliši znani glas: »Hehej«. Mož je bil korajžen in se oglasi s svojim: »Hehej« in mirno koraka dalje. Ko pa pride na neki ovinek med senošetjo in gozdom, zagleda srednje veliko postavo v belem oblačilu in z razprostrtimi rokami, pa brez glave in čuje glas: »Hehej«. Prišla sta skupaj na dva koraka. Pripovedoval je, da je tam, kjer bi imela biti glava, videl samo z neko vrvičo zdrgnjeno srajco, glava pa nikjer.

Ko možak vidi to nenavadno prikazen, vrže butaro z rame, skoči čez plot na senošet in jo urnih krač pobere čez drn in strn proti domu. Domov je pritekkel ves zasopljen in opraskan od grmovja in ni mogel takoj povedati, kaj je vzrok tej njegovi razburjenosti. Ko je prišel k sapi, je domačim povedal, kaj je videl.

Ta gozdni mož ni storil nikomur nič žalega, pa vendar so se ga vsi zelo bali. Ko sem se kot mal deček od 6 do 8 let starosti kaj zamudil v mraku na domačem vrtu in slišal glas: »Hehej«, sem jo vselej urnih nog pobrisal v hišo na peč v kot in potem se tisti večer nisem upal več iti ven iz hiše. Še odraslih je bilo groza, ko so ta glas slišali.

(Iv. Dren.)

4. Veliki zajci.

Srškarjev oče, 94 letni starček z Velike llove gore, pripovedujejo svojemu nečaku Tiselnu iz Podgorice:

Zgodilo se je to nekoč na Sveti dan. Ko je šel oče k sv. maši, opazi v snegu zajčje sledove. Ker je bil strasten lovec, ga je takoj mikalo, da gre za zajcem. Toda na Sveti dan ne sme iti noben lovec na lov, da se mu kaj hudega ne zgodi. Vendar sklene, da pojde po sv. maši k g. župniku se informirat.

Tedanji kopianjski župnik je bil pa ravno tako hud lovec, kakor oče. Takoj mu da puško in municijo, da gre na zajca. Veselo jo maha oče proti tistemu kraju, kjer je videl sledove. Ko pride na sled, se mu malo čudni zde ti sledovi, ker so bili jako veliki. Naenkrat obstoji, ker je v bližini nekaj zašumelo. Kar skočijo trije zajci. Oče pomerijo in ustrelje najmanjšega. Ona dva druga sta pa bila tako velika, kakor dve teleti.

Silno so se ustrašili. Kajti ta dva zajca nista nič drugega, kakor dva hudiča. Prikazala sta se jim v podobi takih dveh velikih zajcev, ker so oče šli na Sveti dan na lov, ko ga mora posvečevati vsak kristjan. Srškarjev oče so poštenjak in se ne motijo in govore vedno le resnico. Od tačas dalje niso šli nikdar več na lov na Sveti dan.

5. Nočni lov.

Na Cesti je pred kakimi 30 leti umrla neka žena, po imenu Šopka, v visoki starosti. Bila je poznana po vsej župniji in še izven njenih meja. Skupovala je jajca po bližni in daljni okolici in jih potem vozila prodajat v Trst in v Ljubljano. Otroci in odrasli so jo radi poslušali, ko se je na svojih jajčnih pohodih rada ustavila pri vsaki hiši.

Nekoč je tole doživela. Ko je bila v najboljših letih, je imela hčerko bolno na nogah, da ni mogla hoditi. Hodila je okrog zdravnikov, pa nihče je ni mogel ozdraviti. Dr. Zalokar v Laščah ji je svetoval, da naj poskusi z bolnišnico. Takrat še ni bilo železnice. Tudi voznika ni mogla dobiti. Zato sklene, da jo sama pelje na vozičku v Ljubljano.

In res, nekega dne popoldne pripravi svoja kula, kakor pravijo tu malemu vozičku na dveh kolesih. V ta voziček položi svojo bolno hčerko in jo pelje preko Račne in Grosuplja proti Ljubljani. Cilj prvega popoldneva je bil Grosuplje. Tu je mislila prenočiti in potem zjutraj naprej odpotovati proti Ljubljani. Ko pripelje v mraku svojo hčerko na Grosuplje, jo ondi zapelje na dvorišče prve gostilne. Odnese hčerko v hlev in se ondi utabori v nekem kotu. Preden zaspita, naroči mati hlapcu, da naj ju pokliče, ko bo tri ura čez polnoč.

Hlapec je nakrmil in opravil živino in potem legel na svoje ležišče. Ob enajsti uri se hlapec zbudi. Misleč, da bo kmalu dan, zbudi še Šopko in hčer.

Mati takoj posadi deklico na svoj voziček in jo odpelje po cesti proti Šmarju. Voziček je peljala tako, da je lahko gledala hčeri v obraz. Ko tako pelje svoj voziček, se ji na polju nenadoma pridruži zelo velik in grozen pes in kmalu nato drugi iste velikosti. Psa sta molila iz gobca jezic in sta imela oči, kakor dva žareča in ognjena kamena, iz katerih je bliskalo kakor goreče strele. Psa sta korakala vstric nje in molela odprta gobca proti deklici na vozičku.

Seveda se je mati bala, da ne bi kateri teh psov ugriznil dekleta na vozu. Zato je začela bolj hitro voziti, toda psa sta bila vedno poleg nje. Na bližnjih hribovih pa se je glasilo veliko pasje lajanje in velik vrišč, kot da bi bilo več ljudi zbranih in bi se med sabo prepirali. Žena je v silnem strahu svoj voz kar mogoče hitro naprej peljala, pa se ji je zdelo, kakor da je vedno na istem mestu.

Naposled se ji pridruži lovec s puško na rami. Najbolj čudno je bilo, da je ta mož imel od kolen doli vse goreče noge. Pri vsakem njegovem koraku so švigale iskre in plamen od njegovih nog.

Žena si ga seveda ni upala ogovoriti od strahu in onemelosti, pa tudi ta čudni lovec ni dal glasu od sebe. Korakal je poleg žene, katero je polival mrzel pot in je trepetala od silnega strahu. Kar naenkrat hoče prijeti vozičkovo ojesce, da bi se polastil dekleta. Mati takoj potegne ojesce od njega v drugo stran, tako da ni mogel prijeti zanj. To se je ponavljalo še velikokrat in vedno je žena pravočasno preprečila, da ni lovec prijel za ojesce. Potnica je bila groze in strahu tako prevzeta, da ni čutila nobenega uda več.

To nenavadno spremstvo je trajalo nad pol ure, kar se je ženski zdelo celo večnost. Končalo se je šele v bližini vasi Sap pri Šmarju. Ondi se je ta lovec s psoma odločil od nje in cdšel po poljskem potu med njivami proti gozdu, kjer se je še vedno čul velik pasji lajež in lovski hrup.

Ko pripelje žena svoj voziček do cerkve v Šmarju, je bila ura v šmarskem zvoniku ravno dvanajst. Torej je videla ta čudni nočni prizor ravno ob uri nočnih duhov od enajste do polnoči. Seveda je potem počakala do svita v Šmarju in šele potem odšla s hčerko na vozičku proti Ljubljani.

Radi prestanega strahu je bila zelo izčrpana in z veliko težavo je prišla proti večeru domov. Stvar je potem takoj po vseh vaseh na svojih pohodih pripovedovala na dolgo in široko. Vselej je dostavila: »Še zdaj me je strah, ko se spomnim tiste vožnje ob nočni uri.«

Pisec teh vrstic je slišal to zgodbo od nje same kot mal deček, ko jo je ta ženska pripovedovala njegovi materi, in ni nič dodal. Prav tako je povedal, kot je od nje čul.

(Iv. Dren.)

6. »Utatata«.

Enkrat se je pripetil tale slučaj pri terilni jami v Ponikvah.

Navadno je moral iti kak moški dve uri, preden so začele terice z delom. zakurit v sušilno jamo, da je napravil zadosti velik ogenj. Jama se je morala dovolj razgreti, da se je potem lan dobro posušil, ker bi se sicer ne moglo dobro tretti.

Ko so pri Markotovih imeli spročene terice, sta oče in sin že zvečer pripeljala drv in grčavih zglavnikov, da bi potem o polnoči zanetila ogenj v jami. Še malo pred polnočjo se napotita k terilni jami s petrolejsko svetiljko in suhimi trskami in poleni, da bi laglje zakurila. In res kmalu zanetita ogenj v jami, da

je lepo gorel. Potem še zavalita na ogenj par suhих panjev, da je ogenj trpežnejši. Nato še nekaj uravnava ta pri stebrih, kamor naj terice, ko pridejo, pritrldijo svoje trlice.

Kar naenkrat zaslišita tam nekje v Golem vrhu, ki je oddaljen od tega kraja pol ure, neki močan glas, ki je kar odmeval: Utata. Oče, ki je bil korajžen, se mu odzove tudi s svojim: Utata. Nato se sliši tisti nenavadni glas nekako v sredini med Golim vrhom in terilno jamo, a mnogo glasneje: Utatata.

Možakarja malo osupneta in čakata, kaj bo. Oba je že bilo malo groza. Vendar še malo počakata in eden od njiju se ohrabri ter zakliče v tisto smer, od koder je prihajal glas, svoj: Utatata. In v tistem hipu se oglasi prav v zraven ležeči ograjci zelo močan in kosti ter mozeg pretresujoči glas: Utatata.

V tem trenutku oče in sin ubereta urnih krač proti domu in v hišo za peč, kjer imamo pri nas za najbolj varno mesto, kamor ne pride noben strah.

Ko so potem ob dveh po polnoči prihajale posamezne terice, vsaka s svojo trlico pod pazduho, niso našle nobenega moškega pri jami in ogenj je že tudi jel pojemati v jami, ker ni bilo nikogar, da bi nanj nakladal. Šle so potem klicat moške v hišo in so ju potem zelo težko pripravile, da sta šla tericam lan sušit in kurit v jami.

7. Mora.

V Ponikvah živi še sedaj neki priletan čevljar, ki je zelo korajžen in je bil v mlajših letih zelo močan. Ta je doživel resnično dogodbo.

V vasi je imel bratranca, ki mu je pripovedoval, da ga hodi tlačit mora vsak večer, ko leži pri peči na klopi. »Le čakaj«, pravi čevljar, »nocoj bom pa jaz prišel spat in bom ležal na tvojem mestu na klopi pri peči«. »Dobro, le pridi, rad vidim«, mu reče bratranec, ki si že ni več upal doma spati radi more.

Rečeno, storjeno. Čevljar res pride po večerji v tisto hišo. Ko so domači legli k počitku, se tudi on vleže na golo klop pri peči. Ni hotel zaspati, ker je hotel pričakati preklicano moro. In res je kmalu čul, tako je potem sam velikokrat pripovedoval, da se je okno odprlo in da je nekaj skočilo z okna na klop za mizo in potem na tla in nato na klop pri peči in končno nanj. Ko je skočil tisti nestvor nanj, so mu takoj popolnoma čuječemu pošle vse moči, da se ni mogel ni ganiti. Tiščalo ga je najbolj na prsih in na gornjem delu trebuha. Tako se mu je zdelo, je pravil drugi dan, kakor da bi bil oklenil kakega odraslega in dobro rejenega človeka preko ledja na golem telesu. Poklical je domače: »Vstanite, napravite luč, da bom videl, kaj sem vjel.« Medtem je krčevito držal tisto stvar s sklenjenimi rokami. Ko so domači vstajali in iskali vžigalice, si je pa tisti nestvor prizadeval na vse načine, da bi se rešil trdnega objema. Fant je držal na vse pretege. Ko so domači končno naredili luč, se mu je tista stvar že izmuznila iz rok. Samo težko dihanje so še čuli nekje zunaj hiše, videli pa niso nič. Samo fant je bil ves iz sebe. »Zakaj pa niste takoj luč napravili, dokler mi ni ušla, da bi jo videl, kakšna da je bila?«

Od tistega časa ni bilo more nikoli več v tisto hišo.

8 »Narejeno« in »oddelano«.

Glačev oče so kupili kravo nekje v Struški dolini. Krava je imela vse znake, da bo dobra mlekarica. Vendar ko jo priženo domov, ni bilo niti kaplje mleka v golidi, ko so šli mati mlest.

»Kaj bo sedaj?« se vprašujejo očka. Mati pravijo: »Ti, dedec, ti ne poznaš prav nič krave.« »Jaz ne morem pomagati,« pravijo oče. »Tam ga je imela dosti, pri nas pa nič.« Nazadnje sta oba uganila: »To je narejeno.« Kaj pa sedaj? Zvečer se pogovorita in skleneta, da mora oče iti takoj drugi dan k tistemu možu v Trojane, ki zna »oddelati«.

In res jo oče drugi dan odmahajo z brašnom v roki v Trojane k vsevedžu. Doma so pred odhodom izpulili kravi nekaj dlake, ker nekaj se mora prinesiti, da laglje oddela.

Po dvodnevni hoji pridejo srečno na cilj potovanja k vsevedžu. Takoj mu povedo, kaj je vzrok njih daljnje poti in mu pomolijo izpuljeno kravjo dlako. Mož jih pelje v temno sobo in odpre neko veliko zamazano knjigo, natakne naočnike in dolgo buli vanjo. Potem prižge svečo in zažge tisto izpuljeno kravjo dlako, prestreže pepel na majhen krožnik in potem brska po pepelu in mrmra nekaj nerazumljivih besed. Končno sede na stol in reče: »Aha, že vem, kako je s to stvarjo«. Oče nato: »No, kaj?« »Veste kaj«, modruje dalje z resnim obrazom, »v vašem hlevu je nekaj zakopanega pod pragom«. »Ali se bo dalo kaj pomagati?« vprašajo oče na videz učenega modrijana. »Seveda se lahko,« odgovori dedec dalje. »Kako?« vprašajo oče. »Ko pridete domov, morate takoj prvo noč iti v hlev od 11. do 12. ure ponoči, s seboj vzemite blagoslovljeno vodo in nekaj velikonočnega kadila. Najprej morate krmo pokaditi s kadilom in potem poškopiti z blagoslovljeno vodo. S seboj morate vzeti kramp in lopato, da boste potem takoj začeli kopati pod pragom. Medtem, ko boste kopali, mora eden vedno kropiti po hlevu z blagoslovljeno vodo. Tako naredite«, reče končno, »pa bo gotovo pomagalo.« »Že dobro,« pravijo oče, »koliko sem sedaj vam dolžan za trud?« »Cvancgarico,« odgovori vsevedž. Oče mu plačajo in se poslove od njega.

Nato zopet uberejo pot pod noge in po dvodnevni mučni poti pridejo trudni domov. »Kako si opravil?« ga vprašajo mati. »Dobro,« odgovore oče, »boš že videla.« Pripravijo vse tiste reči, ki jih je naročil vsevedž in gredo po noči v hlev z lučjo. Mati so kropili, oče je pa s krampom čakal, kdaj bo opravljeno. Ko je videl, da je zadosti kajenja, je udaril s krampom pod prag in začel rušiti kamenje in trdo malto. Kar prikoplje na svetlo malega železnega konjička.

»Vidiš ga, ta le je bil zakopan, zato ni imela krava mleka,« reko oče. »Viš ga no, Janez, kakšen je,« vzklikne mati, »kaj boš pa z njim naredil?« »Kaj?« odgovori mož, stolkel ga bom na kose in vse skupaj nesel na konec vrta in vrgel v tisto jamo pod lesniko.«

Oče takoj na bližnjem kamnu stolčejo konjička s krampom v kepo in odneso takoj v jamo pod lesniko konec vrta. Nato gresta oba, oče in mati, potolažena k počitku. Drugo jutro pa gresta zopet oba v hlev, oče krmit živino, mati pa z golido mlest kravo. In glej čuda, namolzli so polno golido mleka.

»Ti,« so dejali mati, »tisti mož v Trojanah pa res vse ve.« »Baba neumna, kajpak, da ve,« se odrežejo oče, »zakaj pa misliš, da hodi toliko ljudi k njemu, če bi nič ne vedel.«

In potem je dajala krava vedno obilo mleka. Tako so meni pripovedovali Glačev oča, ko sem rad hodil k njim v vas.

9. »Oddelovanje.«

Pred kakimi 70 leti je živela mirna družina Somrakova v Ponikvah. Stela je sedem glav: oče, mati, dva sina in tri hčere. Hči Jera je bila v prvi mladosti zdrava kot drugi otroci njene starosti. Z desetim letom je pa nenadoma zbolela. Dobila je vročinsko bolezen. Po dvomesečnem trpljenju se ji je toliko zboljšalo, da je hodila in lahko uživala vsako hrano. Bila je na videz zdrava, toda bolezen je pustila posledice. Omračil se ji je um in postala je bebasta. Bila je silno hudobna in razposajena ter nagajala domačim in sosedom, kar je mogla. Nobena jed ji ni bila po volji. Kar so ji pripravili, je najrajši materi nazaj v glavo vrgla. Mimoidočim je pa vselej pokazala »osle« ter bila res pravi križ domačim in sosedom.

Oče je hodil okrog vseh zdravnikov in mazačev, pa ni vse nič pomagalo. Nekoč pride v hišo neka ciganka. Ko vidi, kako nadlogo imajo domači s hčerjo, jim reče: »Veste kaj, vaši hčeri je narejeno.« Starši, ki so bili itak nagnjeni k praznoverju, so takoj vse verjeli babi. »Pa bi se dalo kaj pomagati?« vpraša oče. »Oh, seveda, kaj bi se ne,« odgovori ciganka. »Kako?« vprašajo vsi hkrati. »Tako,« modruje sleparka dalje, »zvečer čeprav že nocoj, morate zapreti trdno vsa okna in vrata v hiši in nihče ne sme prestopiti praga do sedme ure zjutraj. Boste videli, da bo gotovo prišla tista cseba, ki je vaši hčerki to naredila, zjutraj trkat na vrata. Če jo dobite, pa bo vaši hčeri »oddelano« in bo zdrava. Tako boste spoznali osebo, ki je vam iz hudobnosti to naredila.«

Domači so strme poslušali babo in ji takoj vse verjeli. Nato so jo še bogato obdarovali in ciganka je šla prav zadovoljna iz hiše. »Kdaj hočemo to narediti?« vpraša oče. »Precej nocoj,« mu odgovore vsi hkrati. In res so potem tisti večer bolj zgodaj opravili živino in povečerjali. Potem so hišo zaklenili kot trdnjavo in šli spat.

Zjutraj, ko so bili pri sosedovih že vsi davno po koncu, je bilo okrog te hiše vse tiho. Tudi dima ni bilo nič, torej tudi kuhali niso nič. Živina je mukala v hlevu, ker ji ni nihče položil krme. Sosedje so takoj uganili, da »oddelujejo« in so gledali, kaj bo.

Malo pred sedmo uro pa pride neka soseda, ki o tem ni nič slutila, in misli iti kar v hišo, pa ne more, ker je bilo zaklenjeno. Nekaj časa mikasti kljuko pri vratih. Ker se ne odpre, gre k oknu in začne tam trkati na okno in klicati: »Mica, daj no, da mi boš posodila četrh hleba kruha, nimam kaj dati otrokom za v šolo.« Ker se nihče ne oglasi, ponovno kliče: »Kaj ste vsi pomrli kali, da ni nobenega glasu?« V hiši je še vedno tiho, kot da bi bilo vse mrtvo notri. Tista žena le še trka, rekoč: »Kaj ne boste danes vstali, vidite, kolikšen dan je že zunaj.«

Takrat se pa odpro vsa okna hkrati in pri vsakem oknu se pojavi eden domačih, kričeč: »Aha, ti si tista, ki je nam to »naredila«, ti bomo že pokazali, kaj se pravi, tako z ljudmi delati.« Potem so začeli leteti proti ženski zunaj razni predmeti, kakor: »zajec« za sezuvanje čevljev, lonci itd. Žena je bežala in za njo se je razlegalo kričanje in vpitje še dolgo časa.

Seveda vse to ni hčerki nič pomagalo. Vendar ni nihče mogel domačih prepričati, da ni tista ženska nič kriva. Dekle je ostala bebasta vse življenje. Imeli so z njo velike muke. To »oddelovanje« pa je naredilo neizmerno veliko sovraštvo med obema hišama, ki je potem trajalo nad petdeset let.

III. COPRNICE.

Nekdaj so verovali v coprnice. Kak star človek tuintam še danes to veruje. Če je človeka bolela glava, trebuh ali če je zbolela krava, konj ali prašič, tedaj so bile teh nesreč velikokrat krive coprnice. Če so videli luč nad Podgoro ali Podpečjo, so bile krive coprnice in splošno se je govorilo, da coprnice lete na Klek.

Verovali so, da se coprnice spreminjajo v mačke in pse. Največ coprnice je bilo na Ratikah. To je ves prostor na obeh straneh ceste proti mlinu. Tu je pred letom 1883, ko so bile Ratike razdeljene med posamezne kmete, rastle grmičevje, praprof in stelja. Tu so ljudje pasli živino iz Podpeči in Podgorice. Tu je bilo največ coprnice v podobi mačk. Nekoč je pastir udaril s šibo mačko. Nato je pa na mijavkanje te udarjene mačke prišlo toliko drugih mačk, da so morali vsi pastirji bežati proti Podpeči. Ušli so na neki kozolec, mačke pa za njimi. Te coprnice v podobi mačk so govorile tem pastirjem: »Nič vam nočemo storiti žalega, le na peteh vas bomo drle.« Pastirji so začeli moliti in mačke so izginile v temi.

Mnogo pa so vedeli povedati, da so coprnice zelo rade zbijale moškim klobuke z glave, ženskam pa odpasovale predpasnike in rute. Videli so tudi, kako je coprnica nesla klobuk na Klek.

Coprnice so si predstavljali kot stare grde ženske. Njih obraz je bil naguban, imele so skuštrane lase, v spodnji čeljusti samo en velik zob, ki je bil zelo oster, široka usta ter pol metra ali še več dolg jezik. Imele so zelo velike oči, gledale so z »belim« brez punčice, često so bile tudi škilaste. Njih obleka: ošpetelj in kiklja je bila zelo raztrgana in zamazana. Še dandanes pravijo starim in raztrganim ženskam: taka je kot coprnica. Po navadi so bile coprnice bose ali pa obute v copate ali pa v stare in pošvedrane čevlje. Imele so nadalje dolg in špičast nos, na koncu rdeč kot od starega šnopsarja. Imele so tudi dolge in ostre nohtove in gorje onemu, če so se spustile vanj. Vsega so opraskale po obrazu, da je bil krvav. Rute so imele na »štuc«.

Prebivale so po brlogih in luknjah v gozdovih, ljudem nedostopnih krajih. Podnevi jih sploh ni bilo na spregled. Le, kadar se je storila noč, tedaj so jo ubrale k ljudskim seliščem in vasem. Pojavile so se kar nenadoma iz kakega grma ali grmade. V rokah so nosile laherno. Delale so razne nesreče: nevihte, povodnji, točo, slabo letino, požare, pomolze so tudi krave in mleko popile.

Ljudje so se jih branili z molitvijo in jih odganjali z blagoslovljeno vodo. Včasih so hodile; če pa je bila sila, so tudi letale po zraku. Njih glavno zbirališče je bilo na Kleku. Od tu so letale na vse strani. Videli so jih, kako so letale na brezovih metlah. Vedele so za vsak dogodljaj v družini in v deželi. Najbolj rade so se maščevale nad prevzetneži in ošabneži.

1. Vodile so ga.

Pred 35 leti je še obratovala parna žaga v Ponikvah. Poleg grajskih hlapcev so vozili razni zasebniki krcelje na žago. Vozil jih je tudi neki ugleden mož iz Roba.

Neko popoldne v deževnem času je zopet pripeljal voz krceljev na žago. Izpraznil je voz in se takoj vračal proti domu. Hitel je, ker se je že delal

mrak, da ne bi po noči hodil domov. V gostilni »Pri Jožku« izpije kar na vozu četrt vina in požene naprej. Ko privozi do tistega gozda onkraj Gačnikovega mlina, tako je sam pripovedoval, vidi na cesti stati velikanskega moža z razprostrtimi rokami. Konji se ustrašijo in skočijo v stran. Na obcestnem travniku obrnejo z vozom in jo uberejo nazaj po cesti. Voz se ni zvrnil in tudi voznik je še vedno sedel na svojem mestu.

Konja bežita na vse pretege nazaj proti parni žagi. Ko prideta do vhoda na parno žago, jo ubereta na stran proti Stoparjevemu mlinu. Pod mlinom je bil most, pa konja jo zavijeta pod most, kjer vaščani napajajo živino, naravnost v vodo, ki je tedaj vsled deževja zelo narastla. Mož je vedno sedel na vozu in držal povodce v rokah. Konja plavata po vodi, mož pa kriči na vse pretege na pomoč.

Konji so naprej jadrili po strugi, ki je po nekaterih mestih vsled skal zelo nevarna. Preplavali so že kakih 400 metrov po strugi. Voznik je sedel na prednjem delu voza na zganjenih konjskih plahtah in še vedno držal v eni roki bič, v drugi povodce. Vpil je na vso moč na pomoč. Bil je ves moker in prestrašen, saj se je nahajal v vodi okrog 6 ur. Okrog ene ponoči so slišali njegovo vpitje na pomoč fantje ponočnjaki, ki so prihiteli k vodi. Ukrenili so vse potrebno. Šli so na parno žago klicat ljudi in prinesli potrebne verige in vrvi in drugo orodje, da so osvobodili moža in konja z mučnega položaja.

Ljudje so rekli: »Coprnice so ga vodile, drugače to ne more biti«.

2. Bolezni in zdravila.

Pred kakimi 50 ali 60 leti so bile po naših krajih razširjene te bolezni: garje, kolera, črne koze, vročinska bolezen, griža, pljučnica. Garje so bile včasih bolj razširjene pri starih kot pri mladih ljudeh. Kolera je razsajala leta 1866 in 1880. Istotako so večkrat razsajale koze in vročinska bolezen.

Vzroki boleznim so bili: slaba voda, slaba hrana, nesnažna stanovanja. Snažnosti je bilo včasih veliko manj nego je je dandanes. Mila ljudje skoro niso poznali. Če ga je ženska kupila za malo svotico, kake 2 ali 3 krajcarje, ga je imela za ves mesec. Največ so ženske rabile za pranje pepel mesto mila.

Kot zdravila so rabili najrazličnejše cvetlice, kakor: komilice, tavžent rože, pelin, polaj, moška in ženska malisa, božje drevce, luštrik, podobe Srca Jezusovega, razni obliži (flajštri). Zdravnika sta bila dva, ki so ju ljudje klicali, t. j. dr. Bobek v Ribnici in dr. Zalokar v Velikih Laščah. Ljudje pa jih niso imenovali zdravnike, temveč »padarje«. Zalokar je bil zato zanimiv, ker se je vozil v stari napol podrti kočiji, ki je bila pletena iz vrbovih vej. Danes se zdravnik vozi v avtu.

Proti garjam so uporabljali mazilo, ki so ga skuhalo iz tobaka, ščavja in soli ter potem s to zmesjo mazali garje. Ako je bolel trebuh, so opohali božje drevce in to privezali nanj. Proti pljučnici so imeli razne vrste žganja in smodnik, ki so ga dali bolniku na mleku piti. Nosili so tudi »vodo« kazat h konjederki v Ribnico in sedaj v Višnjo goro. Ta je potem povedala, kake rože mora rabiti pacient, da ozdravi. V Strugah je tudi neka ženska dajala neke vrste zrn, ki so jih devali v vodo. To so potem bolniki pili.

Flajštri so bili troje vrste: cingelflajšter, galbiflajšter in nunski flajšter. Za bolezen v pljučah in ušesih so rabili cingelflajšter, za bolna prsa in pas galbi-

flajšter, za vse ostale bolezni pa nunski flajšter. Če so se za flajštrom izpustili mehurčki, so dejali, da se je bolezen obrnila na boljše. Nato je začela voda teči iz teh mehurčkov.

Flajštre so delali iz raznih rož. Nosile so jih prodajat po hišah razne ženske.

Če so bili otroci notranjčni ali božjastni, so obesili na vrat listke, t. j. podobe Srca Jezusovega, ki so jih všili v škrlat in obesili otrokom na vrat. Če je pa bolezen postala hujša, so krstno srajčko nesli h kakemu studentu na kraj, kjer je studenc že odtekel v zemljo. Tu so srajčko pretrgali na dvoje, en del so vrgli na desno stran požiralca studenčevega, drugi pa na levo. In to je pomagalo. Bolnikom so jako radi stavili pijavke. Te so dobili v stari češki luži. Lovili so jih na ta način, da so postavili boso nogo v vodo, in pijavka se je prijela noge. Nato so jo spravili v steklenico in jo nesli domov k bolniku. Pijavko so devali bolnikom na roke ali na noge. Ko se je napila krvi, je sama odpadla ali pa so jo odvzeli drugi. Postavili so jo na mizo in potresli s soljo in pijavka je kri iz sebe vrgla. Če je vrgla iz sebe črno kri, so rekli, da bo bolnik kmalu zdrav; ako pa je vrgla iz sebe rdečo kri, so rekli, da ni več bolan. Če še to ni pomagalo, potem so šli po padarja Zalokarja, da je stavil »kuppe«. To je rano vzleklo skupaj in potem se je prepusnila, t. j. iztekel je gnoj.

Bolniki so bili vobče slabo negovani. Hiše so bile vlažne, nizke, neprezračene, rjuh večkrat niso imeli. Jedli so slaba jedila.

Ako je bil bolnik vročen, so vzeli skledo mrzle vode in nad bolnikovo glavo metali v vodo žrjavico. Če je žrjavica v vodi fino zacvrčala, so dejali: »Bolniku se stanje obrača na boljše«. Če se je bolniku nad obrvmi napravil »ječmen«, tedaj je žena iz vasi, ki je ta posel vedno vršila, ječmen požela. Vstopila se je pred dotičnika ter vrtila pred bolnikovimi očmi roke in izgovarjala: »Ječmen žanjem, ječmen žanjem«. Drugi dan je ječmen izginil.

Jako radi so puščali kri. Bile so za to nalašč izurjene ženske, katerim so rekli »padarce«. Ena takih padarc je bila v Podgori Primoževa, ki se je pisala Tiselj Francka. Hodili so k njej iz Dobropolj, Strug, Velikih Lašč in iz Krke. Imela je malo dletce in kladivce iz lesa, s katerim je udarila po dletu. Puščala je moškim in ženskam ali na roki, in sicer na gornjem delu, ali na nogi nad gležnjem. Kraj, na katerem je hotela puščati, je trdo prevezala zgoraj in spodaj, nato je puščala z dletcem. Roko je dobro premencala, da je steklo tem več krvi. Prilичno je izteklo po en četrt litra krvi, kakor je bil človek »krvan«. Računala ni ljudem nič, ker se je bala oblasti, vendar ji je sleherni dal po 10 ali vsaj 5 krajcarjev. Ko je izteklo dovolj krvi, je rano pomazala z nekim mazilom in jo nato prevezala. Dala je potem pacientu nalog, da mora izpiti vsak dan, in to 14 dni zaporedoma en četrt močnega vina, nadalje je moral dva dni ležati in počivati. Jesti je moral jajca, napravljena z maliso in kurjo juho ter kurje meso. Puščati so dajali kri zato, da se je slaba kri ocedila in ostala premaknila po vsem telesu. Po 70 let stare ženske so po puščanju krvi izjavile, da se čutijo pomlajene, kot bi bile stare 20 let. Ponavadi so si dali puščati kri po enkrat v letu, navadno spomladi. Ženske so si puščale na nogi, moški pa bolj na rokah. Trideset let nazaj je puščanje krvi prenehalo.

Sedaj nabirajo tele zdravilne rastline: komilce zoper prehlajenje, lapuh proti kašlju, arniko zoper rane, lan, če se napravi bula, pelin proti kašlju, kimmel, kadar koga trebuh boli, divji kostanj proti krču, tavžentrože proti jetiki,

hren za tek pri jedi, rman, čebula, česenj, trpotec, pljučnik, lipovo cvetje in bezgovo cvetje proti raznim boleznim.

Dandanes skoro v vsaki težji bolezni gredo po zdravnika v Lašče. Zdravstveno stanje je še povoljno, le jetika je še precej razširjena.

Verovali so včasih, da so uroki. Če je kdo koga drugega hudo pogledal, so rekli, da je bil drugi zato uročen. »Kar težka je postala glava«, pravijo, »ko ga je pogledal«. Verovali so tudi, da so bolezen napravile coprnice. Bolezni in rane so zagovarjali. Oni, ki je zagovarjal, ni hotel tistih besed povedati nikomur. Šele, ko je bil na smrtni postelji, jih je povedal sinu ali hčeri. So pa tudi zelo redki, ki so se s tem pečali.

V boleznih molijo k Bogu za ozdravljenje. Na pomoč kličejo razne svetnike, kakor sv. Polono za zobe, sv. Lucijo za oči, sv. Roka za noge, sv. Antona za zdravje pri družini in živini. Doma prižigajo pred sv. podobami luč za pomoč v bolezni. Zaobljubljajo se na božjo pot, ako ozdravijo.

IV. NOŠA.

1. Nekdaj.

Moška noša. Moški so se oblačili v kratke irhaste hlače. Nosili so po večini tudi škornje. Telovnik (lajbelc) je bil pisan s 13 velikimi posrebrenimi knofci in po vrhu so imeli kamižolo. Za vratom so bogatejši nosili židano ruto. Fišclc je nazaj zavihal čez ruto. Ko je zavezal spredaj, je imel »gobo«. Srajca za doma je bila iz hodničnega platna, za cerkev pa iz praznega. Za delavnik so imeli hlače iz črno barvanega hodničnega platna. Moški so nosili klobuke z velikimi krajci, tako da je bil človek ves pod streho.

Pred kakimi 70 leti še niso imeli dežnikov, pozneje so imeli najprej bele polimane marele, za temi so prišli v navado rdeči in pozneje plavi dežniki. Ogrodje dežnikov je bilo iz pušpanovih palic. Kadar so šli na pot, so vzeli poleg marele tudi rdečo culo, z vsem potrebnim provijantom, kot: črn, posušen kruh, posušene hruške, jabolka, često pa tudi kuhan suh fižol. Tako culo so nataknili na marelo, to pa na ramo in hajdi dalje.

Perilo je bilo iz platna. Nogavic niso poznali, temveč stare pohaste cunje »obujke« in slamnate »nahode«.

Pod klobuki so nosili čepice s cofi in to ob svatbi in ob velikih praznikih. Na ohceti je imel starešina čepico na glavi tudi pri jedi. Čepica ali kapa je bila pisana, cof je bil židan in debel. Moški so pozimi nosili polhovke ali kape iz polhove kože, ki so bile zelo razširjene.

Ko so moški prišli iz cerkve, so dali najprej kapo na glavo, potem klobuk, nato so prižgali fajfo. Tobak so imeli v mošnji, ki je bila narejena iz mačkine kože. Mačko je na meh odril in dal kožo ustrojiti. Ustrojena koža za tobak je imela cof in drat za trebljenje fajfe. Cof in igla sta mahala iz hlačnega žepa. Mošnja za tobak je bil tudi posušen svinjski mehur.

Škornje so nosili skoro vsi moški. Bili so več vrst, n. pr. »sokolci«, ki so bili nad stopalom lepo nabrani, kakor meh pri harmoniki. Ljudje pravijo, da je bilo lepo videti, kako se je pregibalo ko meh. Ponekod so tem škornjom rekli »meksikajnarji«. Drugi škornji so bili »borhani« ali z vlekom. Golenice so bile

iz tanke kože brez podloge. Pod kolenom si jih je privezal in nato potegnil čez koleno. Tu ljudje imenujejo škornje splošno čevlje. Za doma so pa nosili moški in ženske tako zvane usnjate copate, t. j. odrezane škornje, ki so jih tudi imenovali »pantofeljne«.

Ženska noša. Ženske so nosile obleko iz doma izdelanega platna, tako spodnje perilo kot i povrhno obleko. Ob nedeljah in praznikih so pa nosile obleko iz cajga, zvanega katun. Imele so ošpetlje z dolgimi rokavi, spodnje krilo so imenovali »interfat«, ki je bil iz platna, pozneje pa iz porhanta. Vrhnje krilo je bilo široko. Notri so imele všite obroče, da je lepo stalo. Ko je šla ženska naprej, se je to lepo gugalo sem in tja. Da se ni videlo, kje ima všite obroče v krilu, so dale našiti trakove ali »gelnere«. Okrog pasu so nosile panteljce, ki so bili zadaj lepo zavezani. Bolj bogate so nosile srebrne pasove ali iz kake druge kovine. Na glavi so nosile avbe, peče ali abtahe, ki so bili iz fine kotenine ali pa iz mišlina. Ob krajih so bile čipke. V ušesih so imele ringeljne ali uhane. Nosile so »murčke« ali tudi zlate uhane. Zlati so zopet bili koški, lopatice in obročki. Tudi vraže z murčki so imele. Rekli so, da zlato potegne vsako bolezen iz glave. Na nogah so nosile bele nogavice in šolne.

V delavnik je bila obleka jako preprosta. Krila so imela dolga do gležnjev. Vsaka ženska je imela spodréc, da se je ob blatu spodrecala, t. j. krilo nekoliko dvignila, da ga ni umazala. Imele so ošpetlje in »čez« jopo, imenovano špencar. Ako je bila jopa nekoliko dalja, so jo imenovali kočemajka. Ta je bila iz šifona, ki so jo imenovali »brkal«.

Ženske so imele za pozno jesen in za zimo težke rute ogrnjavke. Vsaka ruta je imela cofilje ali franže.

Čevlji (čizmi) so bili iz govedine, preštepami z zelenim ali rdečim i vezalkami (šnicami) ter s svetlimi knofi iz medu.

2. Sedaj.

Sedanja moška noša. Tudi pri tej se kažejo vsi znaki moderne modne pridobitve. Veliko jih je, ki kupujejo kar storjeno obleko v Ljubljani, zlasti pred Veliko nočjo in za poroko. Njih obleka je iz ševijota, kamgarna, merina in iz finega angleškega ali češkega blaga, narejena je po najmodernejših vzorcih s svilenim robcem na levi strani suknjiča. Hlače nosijo vsi lepo zlikane. Vsakdo je v snažnem spodnjem perilu, v lepih srajcah z zlikanimi ovrtniki ter z dragoceno kravato v sredi z zaponko. Nosijo skoro vsi boksaste in polakirane nizke čevlje (šolne). Imajo tudi nogavice.

Pozimi imajo večinoma suknje z rokavicami, nekateri imajo pelerine. Njih pokrivala so dragi moderni klobuki najrazličnejše fazone.

Okrog vratu nosijo svetinje, nekatere nosijo tudi škapulirje. Moški in ženske nosijo tudi prstane, največ poročne; fantje in dekleta zaročna ali pa kar zaradi lepšega.

Sedanja ženska noša. Ob nedeljah in praznikih nosijo tukajšnja dekleta hlače in srajce iz šifona, nogavice iz svile in flora, moderčke iz šifona, šolne iz boksa in laka. Skoro vsi ženski čevlji so z visokimi petami. Visokih in zaprtih čevljev ni opaziti mnogo, niti pozimi ne.

Povrhna obleka je iz pralne svile, krepe de chine in ševijota. Ako nosi dekle nafavdano krilo, potem nosi po vrhu še svileno bluzo. Na glavi imajo svilene rute in šerpe.

Za delavnik pa nosijo obleke iz cefirja, kambrika in cajga. Obleke so po večini vse cele brez bluz (Glockenkleider). Kaže se torej pri ženski noši vpliv vseh modernih pridobitev ženske mode. Veliko žensk nosi ročne torbice, kamor spravljajo robce, mašno knjižico, denar in molek.

V. PRIPRAVA HRANE.

1. Ogenj, moka, lonci.

Ogenj zakurijo v peči z žveplenkami ali pa z užigalnikom na bencin. Nekateri hiše imajo kuhinjo, druge pa ne in jim služi veža za kuhinjo. Ponekod so štedilniki, pretežna večina pa uporablja peč za kuho in peko.

V času, ko še ni bilo užigalic, so ogenj ukresali s kresilnim kamenom in gobo. Tedaj so zelo pazili na ogenj. Po vsaki kuhi so žerjavico skrbno pokrili s pepelom, da je ostala živa in da so jo potem pri prihodnji kuhi zopet upihali, položivši med njo nekaj suhih trsak ali kos baklje. Na ta način so prihranili trud kresanja.

Ko še ni bilo petrolejk, so s trskami svetili tudi v sobah. V vsaki hiši so imeli na primernem stojalu čelešnik, ki je imel pero, da je držal trsko. Poleg je stal vedno škaf vode, da so vanj goreči ogorki padali in ugasnili, da se ni po sobi kadilo.

Pri kuhanju rabijo največ krompir in domačo moko, koruzno, proseno ali ječmenovo. Moka se zmelje v domačih mlinih.

Mlini so na kamen v našem okraju. Kamne kupujejo na Gorenjskem v Kranju, Medvodah in drugod. Mlini imajo zatvornice ob jezu na vsak kamen posebej in meljejo iz koruze navadno samo eno moko, iz pšenice pa napravijo dvojno moko, boljšo in slabšo, imenovano »malo moko«.

V mlinih so tudi stope za izdelovanje kaše in ješprenja. Pa tudi po hišah imajo stope, da sami delajo pšeno in ješprenj. Taka domača stopa je v les izvrtana, 12 do 15 cm široka luknja in na spodnjem koncu zabita in se dela pšeno tako, da se s primerno železno štango vanjo štoka in dvakrat preseje, da se očisti mekinj. Ponovno se strese v stopo, tako da se naredi iz prosa pšeno v 15 do 20 minutah. Iz ene stope ga je okrog dva litra.

Lonci so bili prej vsi lončeni ribniški in povezani z žico, da so dalj časa trajali. Sedaj prevladujejo železni lonci, posebno ondi, kjer imajo štedilnike. Od lončenih posod imajo še vedno v uporabi »koze« za peko kruha in potic in lončeni model za velikonočni kolač ter lončene latvice za mleko in sklede za jed.

2. Peka kruha.

Pri peki kruha so gospodinje za kvas pred kakimi 30 leti uporabljale vedno le domače droži, ki so jih same doma napravile. Pri vsaki hiši so imeli lepo gladko belo desko, na kateri so sušili pozimi v hiši, poleti pa na solcu droži. Ko je bila zaloga droži pri kraju, so iz poslednjih dveh ali treh hlebčkov, ki

so jih gospodinje umesile med moko napravile nove droži, tako da so iz te na novo umesene moke in pa starih droži napravile kupčke na desko, ki so se posušili in tako zopet za dalj časa poskrbeli za droži.

O vinštih so pa umesile gospodinje samo moko brez droži in je vendar zmes vzhajala, kakor da bi bil kvas notri. Tem drožem so rekli vinštne droži (droži Troštarja Sv. Duha).

Sedaj pa droži nikjer več ne delajo doma, temveč kupujejo kvas po trgovinah in ga imenujejo presgern.

Kruh so pekli pred 50 leti tudi ovsen ali pomešan z ječmenom. Koruza tedaj še ni tako rodila ko sedaj in so sejali le bolj oves, ječmen in proso. Sedaj pa peko le za domačo uporabo koruzni kruh in časih malo pomešan z belo pšenično moko. Tak kruh je posebno tečen in okusen. Pečejo tudi kruh iz ržene moke, ki je zelo tečen in podoben pšeničnemu. Nekateri ga imajo rajši ko iz pšenične moke. Kruh iz bele pšenične moke peko po vseh hišah, in sicer gotovo ob vseh glavnih praznikih v letu, črnega, t. j. iz koruzne, prosene, ječmenove ali mešane moke pa gotovo vsak teden po enkrat ali po dvakrat.

3. Jedila.

Glavna ljudska jed so žganci, ki so ali moknati ali krompirjevi. Žgance jedo z zabeljenim kropom ali zabeljene brez kropa, dalje mlečne in s prežgano župo. Za večerjo pa kuhajo po veliki večini močnik z mlekom, ki je ali topljeno, sladko ali kislo.

Če so delavci pri hiši, pa pridejo na vrsto boljša jedila: štruklji, žinkrofi, bleki in druga močnata jedila. Dalje je važna jed krompir, ki se kuha v kosih ali zmešan z zeljem ali repo, zvečer pa v oblicah s kislino. Kaša pride tudi dostikrat na mizo, ki je mlečna ali češpljeva ali pa se tudi kuha kaj od svinjine notri. Kašo kuhajo tudi skupaj z zeljem ali repo, kašnatu zelje ali kašnata repa.

Kislino imenujemo zribano zelje ali repo v kadi. Kislina se kuha gotovo vsak dan, dokler ne poide zaloga. Zelje s fižolom ali krompirjem je izmed glavnih jedi. Ko je v jeseni zelje še v glavah, kuhajo tudi sladko zelje, imenujejo ga presno zelje. Ješprenj pride tudi dostikrat na vrsto, posebno ob nedeljah opoldne s svinjino. Poleg krompirja jedo tudi kolerabo ali kakor jo imenujejo kavle. Kolerabo jedo skuhanu skupaj s krompirjem ali fižolom. Vendar kole-raba ni tako v čišlih ko krompir. Korenje rabijo malo, in sicer kot prikuho k mesu ali par kosov v mesni juhi.

Solata jedo gotovo pri vsaki hiši v pomladnem in letnem času, posebno za malico je solata s fižolom ali krompirjem v vročih popoldnevih kaj prikladna jed in je veliko pojedjo pri vsaki hiši. Kjer imajo več sadja, ga posuše, zlasti hruške. Iz posušenih hrušk skuhamo potem hruškovec (kuhane hruške), ki ga navadno jedo s kruhom za malico.

V pozni jeseni koljejo skoro pri vsaki hiši po enega, pri nekaterih celo dva ali več prašičev. Slanino so nekdaj obešali v dimnik, a sedaj vse zrežejo in scvrto in potem s scvrto zabelo belijo jedila. Iz mesa pa delajo klobase, ki jih potem obesijo v dimnik in se potem lahko jedo surove ali kuhane. Te klobase zelo dolgo trajajo in so prikladne za na potovanje za v žep. Delajo pa tudi krvave in jetrne klobase, ki jih pa takoj pojedjo. Kar se mesa ne podela v klobase, se nasoli in potem posuši v dimniku. Ti deli so zlasti: plečeta, krače,

križna kost, gnjat, zajec in sinjak. Ti deli pridejo na vrsto ob raznih letnih godovih in praznikih. »Vsak udek ima svoj gudek (godek)«, velja splošna prislovica.

Jedila pridejo na mizo navadno po naslednjem redu: zjutraj močnati žganci, ki so mlečni ali pa zabeljeni s kropom ali brez njega. Brez kropa morajo biti posebno dobro zabeljeni. Če po takih žgancih človek izpije še skodelico kave, je dober do dvanajste ure. Po nekaterih hišah jedo zjutraj krompirjeve žgance z zeljem ali kislo repo. Kar jih ne snedo s kislino, jih polijejo s kropom in zabelijo. Pred nekaj leti je bila to navadna jed zjutraj. V novejšem času pa že v mnogih hišah prevladuje zjutraj kava s kruhom.

Opoldne pride na mizo krompir v kosih in s kropom ter zabeljen ali pa krompir s kislim zeljem ali repo ali pa tudi zelje s fižolom. Druga jed opoldne je pa kaša ali ješprenj ali pa tudi še žganci, semintja beli močnati ali knedelni.

Za večerjo je ponavadi krompir v oblicah s kislino in močnik z mlekom ali pa tudi kaša namesto močnika, po nekaterih hišah pa tudi kava s kruhom posebno v novejšem času. Za predjužnik in malico mora tudi nekaj biti, posebno v poletnem času, in to kruh s hruškovcem in v zadnjem času kruh in čaj.

Kadar so pa delavci pri hiši, n. pr. kosci, je pred kakimi 40 leti moralo biti za južino opoldne kar sedem riht, ki so bile po sledečem redu: 1. zelje in fižol, 2. krompir, 3. ješprenj, 4. beli močnik, 5. štruklji, 6. žinkrofi in 7. riž. Jedi je bilo toliko, da sta dve ženski opoldne komaj nesli na glavi v jerbasih v senožet. Seveda kosci niso vsega pojedli, bilo je to ženska bahavost, da je moralo biti opoldne kar 7 riht.

Sedaj imajo delavci opoldne govejo juho z mesom in prikuho. To je najcenejše. Za malco dajejo delavcem v poletnem času stročji fižol z oljem in jesihom. Po vsem tem pa mora biti še kaj žganja in belega kruha, kak liter vina ali pa čaj z rumom.

Potice peko samo o pustu, ki so dvojne: bele in močno zabeljene in kašnate, mešane s svinjsko juho in na drobno sesekanim mesom, ki jim pravijo štula. O pustu peko tudi pohanje in krofe.

Poprtnik peko na dan pred sv. Tremi kralji. Ves je pokrit s tičkami in venci. Kolač peko samo za veliko noč. Kolač je v svoji notranjščini potresen z rozinami in orehi, jajci itd. O Veliki noči peko tudi male kolačke za otroke, ki jih razdele s piruhi med otroke, sorodnike in tiste, ki so jim botrni.

O božiču pa dobe otroci golobice, t. j. iz testa narejene tičke. Kadar je dobra sadna letna, nasuše nekateri dosti krhljev, hrušk in češpelj, tako da pride med letom večkrat za žejo dobra, sladka hruškova voda.

4. Pijače.

V dobri sadni letini napravijo nekateri sto do dvesto ali tudi več litrov vina tolkovca, ki ga pijo zlasti v poletni vročini, če ga prej ne popijo.

Iz sadja, posebno iz hrušk skuhamo tudi veliko žganja, zlasti sedaj ko je žganjekuha prosta trošarine. Žganje ne hasne nič. Hitro poteče. Cukajo ga, dokler ga je kaj. Tako je dana prilika, da se ga polagoma privadijo.

Veliko bolj pametno je, da sadje suše. Krhlji in suhe hruške so skuhanе izvrstna hrana in s hruševno vodo se žeja prijetno ugasi.

Splošno pa je sadjereja v laškem okraju na nizki stopnji. Sadjja jako malo pridelajo za prodajo. Kar ga pridelajo, ga porabijo doma.

Po hišah, kjer so delavci, pijo vsi iz enega kozarca, ki gre od desne proti levi okrog mize. Pri važnejših prireditvah, kakor na ženitovanju, ali pa v gostilni, ima vsak svoj kozarec.

VI. VERSKO UDEJSTVOVANJE.

Versko se naši ljudje tudi še precej udeležujejo. Držijo se reka: »Z Bogom začni vsako delo, pa bo dober tek imelo.« Molijo vsak dan. Ko zjutraj vstanejo, molijo v postnem in adventnem času sv. rožni venec, sicer pa samo angelovo česčenje. Zjutraj ob 7. uri, opoldne in zvečer molijo istotako angelovo česčenje. Preden gredo spat, molijo rožni venec, ponekod tudi lavretanske litanije in molitev k presv. Srcu Jezusovemu, ker so družine posvečene presv. Srcu Jezusovemu. Mladi fantje se ponekod zvečer izmuznejo in odtegnejo molitvi in gredo ponočevat.

Tudi pred jedjo in po jedi molijo, in sicer očenaš. Po jedi ponekod pristavijo še en očenaš za duše v vicah. V stiskah se radi obračajo na Boga, tako tudi v boleznih in raznih uimah. Goreče časte tudi Mater božjo in do gotovih svetnikov imajo posebno zaupanje, n. pr. do sv. Antona Pad. Temu svetniku se priporočajo za srečo in zdravje pri živini in ljudeh. Zelo radi prinašajo k Sv. Antonu na Zdensko reber razne darove, zlasti krače, maslo itd., tudi kipce iz voska.

Ob nedeljah in praznikih gredo k sv. maši skoro vsi, ki so po verskih predpisih dolžni iti. Izjeme so zelo redke. V cerkvi gredo moški v moške sedeže in ženske v ženske. Vsi sedeži na listni strani so moški, vsi sedeži na evangelijski strani so ženski. Otroci gredo spredaj, dekleta ob strani na ženski strani, ako ne gredo v klcp, fantje pa ostanejo pod korom. Vsi se obnašajo lepo in primerno svetemu kraju. Le otroci se večkrat spozabijo, da so na svetem kraju, in šepetajo, in pa fantje pod korom. K sv. maši radi prihajajo, slabše je obiskana popoldanska služba božja. Ženske že še prihajajo, moški pa slabo prihajajo popoldne v cerkev.

K sv. zakramentom še precej pristopajo. Imajo razdeljeno po nedeljah, in sicer prvo nedeljo možje, drugo nedeljo fantje, tretjo žene, četrto dekleta. Sv. Rešnje Telo radi častijo, zlasti je lepo na dan celodnevnega česčenja, ko se kar kosajo, katera vas bo lepše prepevala sv. R. T. na čast. Za Veliko noč gredo vsi k spovedi in sv. obhajilu. Izjema je zelo redka. Kadar kdo zboli, hitro kličejo duhovnika, da ga previdi s sv. zakramenti. Kadar imajo kako željo kaj od Boga izprostiti, kupijo sveče in jih dajo v farno cerkev k sv. Antonu ali k Srcu Jezusovemu ali k sv. Ani, da tamkaj izgore.

Procesij se prav radi udeležujejo, tako vsako prvo nedeljo v mesecu, ko se vrši rožnivenška procesija, dalje križev teden, o Veliki noči, o sv. R. T., kakor tudi, kadar je za dež, lepo vreme itd.

1. Devetdnevica Matere božje.

V letih 1860 do 1889 so v Ponikvah in drugih vaseh vsako leto pred božičem opravljali zelo slovesno devetdnevnicu v čast Materi božji. Imeli so iz

lesenega ogrodja in papirja narejen lep oltarček, ki je bil lahek za prenašanje od hiše do hiše.

V ta oltar so postavili kip Matere božje. Marija je bila opravljena v zelo lepo čipkasto obleko.

Deset dni pred sv. večerom so začeli devetdnevnicu. V določeni hiši so se zbrali stari in mladi in pred Marijinim kipom, ki je stal na oltarčku na mizi, molili sv. rožni venec, potem peli lavretanske litanije, in sicer vsi in zelo lepo.

Ko so opravili molitve, so Marijin kip prenesli v drugo hišo med prepevanjem svetih pesmi. Vsi odrasli so ga spremljali z gorečimi svečami v rokah. Ta sprevod je bil krasen, ker so tako lepo prepevali Marijine pesmi in so tako lepo lučke migljale Mariji v čast. Ko je prišel sprevod do tiste hiše, kjer so hoteli imeti pod svojo streho za en dan Mater božjo, se je ustavil. Eden domačih je pozdravil Mater božjo z običajnim pozdravom, ki je bil sestavljen v ta namen. Po pozdravu so potem odnesli Marijin oltar v sobo dotične hiše. Malo so še molili in zapeli par Marijinih pesmi in odšli vsak na svoj dom.

Drug večer so se zbrali zopet v tej hiši z istim sporedom, kakor prejšnji večer. Včasih je bilo tudi kaj zamere, ker organizatorji te svečanosti niso mogli vsem ljudem ustreči. Zakaj Marijo bi imel vsakdo rad za en dan na prenočišču, pa te sreče ni moglo biti deležnih več kakor devet hiš.

Tako so prenašali Mater božjo devet dni pred božičem iz ene hiše v drugo. Na sveti večer so jo prenesli v njeno trajno bivališče, kjer je ostala do svečnice. Tja so hodili vsak večer molit sv. rožni venec in pet lavretanske litanije.

Naj omenim, da so bili v tistih časih v Ponikvah izvrstni pevci in pevke, ki so vsak večer prepevali pred Marijinim kipom tako, kot mislim, da nikjer na deželi med preprostim ljudstvom.

Tukaj navajam nekaj odpevov, ki so jih peli v Ponikvah, ko so nosili Mater božjo ob času devetdnevnic. To so stare pesmi, ki se sedaj ne pojejo več.

I.

Angelci in vsi svetniki,
pristopite na zemljo,
pomagajte vsi častiti
Mater božjo usmiljeno.

II.

O Marija, naša ljubljena gospa
Jezusovega srca,
prosi, prosi, oj prosi za nas!
Ti nebeške ključke imaš,
kar te pros'mo, vse nam daš.
Prosi, prosi, oj prosi za nas!

III.

O Marija, rajski cvet,
tebe časti ves zvoljen svet,
O Marija majnika,
prosi za nas Boga.

IV.

O Marija, ti prosila
si za svoje vsaki čas.
Cvet prelep si vselej bila,
prosi, prosi še za nas!
Jezusa si nam rodila,
prosi, prosi še za na!

V.

K tebi smo priromali,
milo gledaš nas.
Usmili se čez nas!
Prosi Boga za nas!
Da b' b'le naše prošnje
pri tebi uslišane.

VI.

Sveta Mati božja, le pros' Boga za nas.
Hvaljen bodi, Jezus, zdaj in na večni čas.
Le prosi, le prosi, Marija, za nas!
Le prosi, le prosi, Marija, za nas!

VII.

Sveta Marija, sladko ime,
k tebi zdihuje naše srce,
roža duhovna, milosti polna,
prosi, Marija, za grešnike vse!

2. Romanja.

Ljudje v naših krajih so nekdanj zelo radi romali. Stari zapisniki nam pripovedujejo, da so romali v razne bližnje cerkve, pa tudi daleč, n. pr. na Šmarno goro, pa tudi še bolj daleč. Primož Trubar pripoveduje, da so romali v Cahen. Pred kakimi 50 leti so še jako radi romali, sedaj se romanje že precej opušča. Hodili so prej peš, pozneje so se vozili na vozeh, kasneje po vlaku in v zadnjem času naročajo že izletni avto, da se popeljejo na Brezje ali Bled.

Stari ljudje pripovedujejo, da so nekdanj hodili vsi romarji peš. Vsak romar je v prejšnjih časih vzel živež seboj za več dni, in sicer v culah, pozneje v cekarjih, v zadnjem času pa večinoma ne jemljejo hrane s seboj, temveč vse kupijo v gostilni, kar potrebujejo za prehrano. S seboj so jemali nekdanj rdeče marele. Cula je bila precej obilna, ker romanje je trajalo, n. pr. k Mariji Pomagaj 5 dni ali tudi več. Med potjo so prenočevali po že znanih štacijah, po gostilnah, ali tudi po dobrih hišah, moški tudi po kozolcih in skednjih. Ležali so v gostilnah kar po tleh. Izpili so polič vina, za prigrizek pa so imeli seboj. Med potjo so romarji bili dobro in versko-čuvstveno globoko razpoloženi. Celopot so z malimi presledki molili ter prepevali pobožne in romarske pesmi. Ob-

čutili niso ne gladu, ne žeje, ne utrujenosti. Globoka vernost je prevevala vse romarje.

Romali so po večini na te kraje: Brezje, Žalostna gora pri Mokronogu, Čatež pod Zaplazom, Sv. Rok pri Laščah, Nova štifta pri Ribnici, Sv. Ana nad Ribnico, Sv. Višarje, Kopanj, Prmskovo na Dolenjskem, Krka in Kurešček. Najrajši in najpogosteje so romali k Materi božji na Brezje. Lahko rečem, da ga ni bilo še Dobrépolčana in ga tudi še dandanes ni, ki bi ne bil na Brezjah na božji poti. Tja so najbolj romali na »črviv« petek, t. j. v petek po vnebohodu ali afertnu. Romali so v skupinah po 20 ali 30 ljudi. Bili so v ta namen postavljeni »vojvode«. Taki so bili Reberščak iz Zdenske vasi, dalje Gruden iz Podgore ter stari Krže iz Velikega Vidma.

Velika božja pot nekoč in še danes je Sv. Anton na Zdenski rebri. Stari ljudje vedo povedati, da je v prejšnjem stoletju bilo tu toliko ljudi, da se je vse trlo. Posebno veliko romarjev je bilo ob semanjih dnevih. Največji semenj je bil in je še na tihi ponedeljek. Ljudje priromajo iz Ribnice, Lašč, Čušperka, Turjaka, Škocijana in od drugod. Veliko darov v kračah in kuhanem maslu dobiva ta dan sv. Anton na Zdenski rebri. Sv. Anton jako rad pomaga, če prašiči zbole ali če zboli živina pa tudi če zbole ljudje. Nekateri darujejo tudi voščene prašičke ali kravice.

Radi so romali in še romajo na Krko, kjer časte sv. Kozma in Damjana, ki sta priprošnjika zoper rane in bolezni sploh. Prej so tudi radi hodili na Čatež. Semkaj so prihajali že v večjih skupinah in pod vodstvom vojvod. Zakonske žene, posebno če so pričakovale rojstvo, so rade romale k Sv. Ani pri Ribnici. Nekateri Dobrépoljci so bili že v Lurdu, Rimu in celo v Jeruzalemu.

Ljudje se ob raznih nesrečah in nezgodah zaobljubljajo na božja pota. Dano besedo potem tudi izvrše. Radi pomanjkanja denarja pa tudi radi verske mlačnosti romanje vedno bolj peša.

